

É R T E K E Z É S E K

A

TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

NEGYPEDIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

FRAKNÓI VILMOS

OSZTÁLYTITKÁR.

A M. T. AKADÉMIA
FÜTTKÁRI HIVATALA

BUDAPEST, 1878.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében)

3 13 6 02

TARTALOM.

- I. Szám. Visszapillantás közgazdaságunk egy negyed századára. Keleti Károlytól.
- II. Szám. Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog. Wenzel Gusztávtól.
- III. Szám. A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság rendszere a polgári törvénykezésben, magyar szempontból. Tóth Lőrincztől.
- IV. Szám. Emlékbeszéd hodosi és kizdiai br. Sina Simon felett. Tóth Lőrincztől.
- V Szám. Az Országos jog és a particularis jogok közti viszony. Wenzel Gusztávtól.
- VI. Szám. Emlékbeszéd Szentkirályi Zsigmond lev. tag fölött. Jakab Elektől.
- VII. Szám. A telekkönyvi intézmény befolyása a tulajdonjog szerzésére és érvényesítésére. Zlinszky Imrértől.
- VIII. Szám. Bertha Sándor emlékezete. Tóth Lőrincztől.
- IX. Szám. Magyarország városai és városjogai a múltban és jelenben Wenzel Gusztávtól.
-

BERTHA SÁNDOR

EMLÉKEZETE.

TÓTH LŐRINCZ

R. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1877. május 28-iki ülésén.)

BUDAPEST, 1877.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1877. Nyomatott Az Athenaeum r. társ. nyomdájában.

Bertha Sándor emlékezete.

T. Akadémia!

Folyó 1877-ik évi február 4-ikén hajtotta tisztos fejét örök álmra Bertha Sándor, a magyar t. akadémiának 1839. nov. 23-ika óta, és így egyik legrégibb levelező tagja, fennállása kezdetétől 1853-ik évig ügyésze és 1853-tól 1869-ig, midőn az akadémiái pénztár kezelését a magyar földhitelintézet vette át, pénztári ellenőre; m. kir. tiszteletbeli miniszteri tanácsos s a Szent István rend lovagja, — azon életkorban, midőn a fáradt, az élet örömeit s fájdalmait bőségesen átélvezett s átszenvedett ember már teljes megnyugvással, majdnem vágyva várja az óra zengését, mely őt e zaklatott, izgalmas földi pályáról, egymás után elköltöztet társaihoz szólítja. Mert boldogult barátunk, mint kimeríthetlen humorával mondani szokta, már halála előtt egy évvel megszűnt »hetvenkedni«, azaz: túllépte életének nyolczvanadik évét, mennyit elérni, és főleg oly üde, élénk szellem, s nagy részben ép testi egészség birtokában érne el, csak igen keveseknek adatott.

Ő betöltötte az élet czélját, hiven teljesítette emberi, hazafiui, családtyai kötelmeit, sokat fáradozott a közügyek szolgálatában, felnevelte gyermekeit és becsületes munkájával, s okos takarékoságával anyagi jólétet biztosított nőgrádmegyei születésű Baloghy úrhölgytől származott gyermekeinek. S ezen megnyugtató öntudatban, a bölcsnek nemes és szép nyugalomával várta halálát, nem félve a kaszás vendégtől, sőt gyakran vidám kedélylyel élczelve a »gonoszoknak és gyáva

sziveknek rettenetes vázkép« fölött, s példájával igazolva Berzsenyink ismert sorait :

Az erősek mosolyogva néznek
 Porfedelük oszlatójára,
 A jámborok békes szívvél dőlnek
 A bús ciprusz szent árnyékára.
 A böles nyugodt elmével bucsúzik
 E játékszín álarczájától. —

Ő, philosophusi magasságból szemlélte már, diszes visszavonultságában, az élet tarka, zavaros hullámaait, a »hangyasereget, mely tusakodva tolong sírja partjain« és silány béka-egérharcznak tekintett sok mindent, a mire az apró napi érdekek vadászai oly nagy fontosságot helyeznek. — Úgy élt, hogy életét visszaélni ne bánná; s a sírontúli jövőnek, legyen álom, legyen bíró, bátran lépett elébe, mondván : »mert ha bíró : nem furdal vád; mert ha álom : nyugalmat ád.«

Élete végén, midőn megszokott karszékében a hirlapokat, mindenkor ernyedetlenül élénk részvéttel s a classicusokat az örökifjú lélek élvezetével olvasgatá, — vidám kedélyhangulattal írta meg rövid önélet-rajzát, melyet emlékbeszéd helyett óhajtott az akadémia összes ülésében felolvastatni, s mely, míg egy részről engemet, hű barátját és tisztelőjét, felment attól, hogy általam készített életrajzát adjam, s csak némi kiegészítés és jellemzés szerepét hagyja fel számomra, egyszersmind hű képét mutatja fel úgy eszmejárásának, mint írmodorának, meleg emberszeretetének s azon vidám, élénk, jószágos húmornak, mely Bertha Sándort, a kedves társalgót s ügyes elbeszélőt, kitünően jellemzé, őt, ki talpraesett, jó ízű adomákat nemcsak hasonlíthatlanul tudott előadni, hanem teremtet is, mint egészséges, nemes gyümölcsfa hozza dús termését s osztja széjjel zamatos, tápláló áldását.

Ezen erő s vidámság, ezen ritka testi és szellemi épség feltűnő sajátása volt a kedves öreg úrnak. Ő, vén létére, fiatal volt, míg annyi fiatal, testi és lelki vénségben szenved. Kitartó jó kedélye, az élet sújtó csapásai közt is, melyekből neki is, mint mindenkinek, kijutott a maga része, vidító déli éghoz volt hasonló, mint a régi görögöké, mely folyton mosolygó alakokat mutat, míg a rossz kedv, a sötét véralkat, mint borús,

sötét, durva éjszak, csak hideg s madárdaltól nem zengő fenyveseket, és silány mohokat. — Szerencsés véralkatán kívül, mely a kedvező természet adománya, hasznos munkában átélt évek emlékéen pihenő, nyugodt lelkiismeret, szünetlen szellemi foglalkodás, olvasás, testi egészségének rendszeres mozgás, következetesen fenntartott bölc s mértékletesség, s hideg víz folytonos használata általi gondos ápolása élte végeig, voltak azon tényezők, melyek ritka épségét legkésőbb korig megóvták s kedélyét örök ifjúságban tartották. A »mens sana in corpore sano« — megtestesülése. — »Tiszta lélekkel s megelégedéssel látta csűrében keze műve bérét.«

Bertha Sándor, ezen kitünő testi és szellemi erővel, kora ifjúságától fogva élénk és sikeres részt vett a közügyekben; a hazai legjobb szellemi és anyagi vállalatok hű szolgálatában élte le napjait; s mily híven és ügyesen töltötte be helyét a közhasznúság terén, bizonyítja azon szeretet és nagyrabecsülés, melylyel iránta hazánk egyik legnagyobbja, a mi világító tornyunk, a reformok atyja, gr. Széchenyi István, kinek éveken át, Tasner Antallal együtt, kedvelt szárnysegéde volt magasröptű útjain, az 1825—7-iki országgyűléstől kezdve a döblingi siralomházig, hol e nemesnek, mint a Kaukáz szirtjéhez láncozott Prometheusznak, a hazáért érzett nagy fájdalom saskeselyűje tépte naponta máját, mely éjente újra kinőtt, — folyton s változatlanul viseltetett, mint ezt önéletírása bővebben fogja részletezni. — Széchenyi halhatatlan műveinél, melylyek, mint ércz hangú, óriási csalogány, ébresztették fel trespeteg álmából a nemzetet, hű segéde, s főleg nyelvi tekintetben, melyet gr. Széchenyi kezdetben nem bírt még teljesen s tökéletesen, a merész újító Helmeccyvel, ennél kevesbbé merész, hasznos tanácsadója volt. S ezen hű szolgálatai érdemeinek dús koszorújában hervadhatlan örökzöldet képeznek. — Különösen a Fáy András által alapított első hazai takarékpénztárnál évtizedekig viselt választmányi tagságot, midőn még napi díjak nem jöttek divatba, s a munkások jutalma nem más volt, mint a becsületesen teljesített kötelesség öntudata. Hasonló buzgalommal vett részt egyháza dolgainak vezetésében is, melynek presbytere, s iskolai bizottmányának tagja volt — valamint

a Szondy-Kenesey-féle alapítványnak 1851-től fogva egyik hű kezelője.

Mint ügyvéd, ezen előkelő és fontos osztálynak azon tagjai közé tartozott, kiket »táblai ügyvédek« neve alatt ismer a magyar törvénykezés története, kik, csak igen kevés kivétellel, önzetlenül, szeplőtelenül, szép hivatásuk nemes tudatában, száz meg száz veszélyben forgó, bajokkal küzdő, — egyenes és becsületes útmutatásra s védelemre szorúlt magyar embernek adtak jó tanácsot, kik a számlairás újabban importált nemes művészetét még nem ismerték, s nem egyszer nagy vagyonokat s uradalmakat mentettek meg alapos törvénytudományuk s becsületes, lelkes eljárásuk által a hozzájuk járulók részére, miért alig volt sokszor más jutalom, mint egy hálás kézszerítés. — A folytonos szorgalmas és ügyes munkának azonban meg volt anyagi sikere is, és az önzetlen, húzavonát nem ismerő becsületes ügyvéd, nem rögtönözve, egy éj folytán kipuposodó gomba módjára, — mint ma oly sokan — hanem lassankint, fokról fokra haladva, hangyaszorgalommal oly jólétre emelkedett, mely lehetővé tette, hogy aggkorát tisztos kényelem környezze s módja legyen a hazai vállalatokat nemcsak szóval, de tettel is előmozdítani s gyarapítani. — Ezen önzetlen s becsületes működésének nyilvános elismerését találta abban, hogy szegények ügyvédévé nevezetett a kir. curiánál, miben nagyobb öröme telt, mintha fényesb állású királyi vagy alapítványi ügyészszé lett volna ki-nevezve. Nem tartozott ő azon egyoldalú, vaskalapos ügyvédek közé, kiket Erdélyi, Macaulay után, Verulami Bacó életrajzában az angol Cokeról szólva, jellemez, mely jellemzésnek kiemelt vonásai: beszokottság a formák gépiességébe, minden újítás gyűlölése, tények bálványozása eszmék ellenében, csökönyös konokság a meggyőződésben, vakmerőség az állításokban, száraz józanság gondolatok nélkül, pedans szabatosság ízlés nélkül. Ő nála e sovány ténylegesség nem rontotta meg a magasabb bölcsészi felfogást, az anyagi igazságot nem szerette megölni formások miatt, s részeket emelni ki az egésznek kárával; a vitában emberséges s okoknak engedő volt, nem erőltette, hogy övé legyen az utolsó szó s a szárazságot elmésséggel fűszerezte,

Későbbben, mint bíró, és pedig fizetéstelen helyettes bírája a hét-személyes táblának, leginkább a k. cúria büntető tanácsánál vevén részt, felfogásában s eljárásában, a megkérgesedett keblű criminalisták túlszigora helyett, mindenkor meleg emberszeretetet és pszichologiai tapintat voltak vezérei, s a nélkül, hogy a törvény határozott szabályaitól megvonta volna a tartozott bírói engedelmességet, sohasem tévesztette szeme elől, hogy a »summum ius« gyakran »summa injuriává« lehet; — sohasem tudott megnyugodni abban emberszerető jó lelkével, hogy míg gyakran a börszék s bankok és részvénytársaságok hősei, a dúsgazdag pénzemberek, a törvény súlya alá nem vonható furfangok alkalmazásával, százezreket büntetlenül rabolnak — a mire nem egy példát mutat a legújabb civilisatio története — addig a pusztáknak neveletlen, s a tulajdonjogról tisztult fogalmakkal nem bíró szilaj fia túlszigorú büntetést szenvedjen, gyakran szükség-parancsolta kihágásaiért. Ő mindenkor a szelidebb magyarázatra, az enyhébb büntetésre szavazott oly esetben, hol átalkodott gonosztságot, romlott lelket nem talált, s az ész szigorú ítéletét, a törvény szomorú kénytelenségét az emberileg érző szív sugallatával összhangba hozni törekedett egész bírói pályáján. Kötelességének tartotta mindenkit jónak s becsületesnek hinni, míg az ellenkező bizonyítva nincs, ellentétben azon igen okos emberekkel, kik, hogy a kellő óvatosság elmulasztása miatt kedves énjük valamikép kárt ne szenvedjen, mindenkit a priori gazembernek tartanak. Mindenkor hiven követte széplelkű Kölcsényk tanácsát: »örömeid s keserveid közt szünetlen szeretettel viseltessél az emberiséghez, melynek kebeléből az erény magvai még soha ki nem száradtak«; — e miatt nem egyszer kárt is vallott azon egyesek részéről, kiknél e mag kiszáradt, — de emberszerető elveiről azért le nem mondott soha. — A megkérgesedett practicusok s a takarékpénztári kikölcsonzó választmány tagjai gyakran bámulva, csaknem elszörnyedve hallgatták naiv hitét az emberi becsületben, az adott ígéret szentségében. De nekem mindig rokonszenvesebb azon ember, ki, mint Bertha, lehetetlennek tartja s hinni nem akarja, hogy valaki készakarva embertársát meggyilkolja, vagy, végszükség esetén kívül, annak élestárát feltörje, vagy adott kötelességét, lehet-

lenség esetén kívül, ne teljesítse, mint azon hideg számító s gyanakodó, ki mindenkiről rosztat tévén fel, minden jámbor utast, kivel alkonyat után találkozik, haramiának hisz, s revolverrel fogad, s az éhező koldustól megtagadja a fillért, attól tartva, hogy azt korcsmába viszi.

Mint magyar politikus és jogász, általában, egészen a régi gárda, s a reformáló haladás, de az óvatos és meggondoló, s főleg a magyar nemzeti külön érdekeket és sajátságokat figyelembe vevő eljárás embere volt, azon iskoláé, melynél : vezérszó — ildom, s a zászlón : »előre!« — Az úgynevezett »gravaminális politika« küzdelmei közt töltvén ifjúságát, a pozsonyi 182³/₇-iki, 30-iki s 3²/₆ iki országgyűléseken, melyek vezértagjaival benső összeköttetésben állott s részint naplót írta, annak lelkébe vésett reminiscenciáit soha le nem vetkőzte, s országgyűlési élményeiről mindig ifjúi hévvel s lelkesedéssel beszélt. — De kit is ne villanyoznának fel e szép, e ragyogó visszaemlékezések a pozsonyi országházból, ha ott, szépre, jóra fogékony ifjú lélekkel, együtt lelkesülő, a hazáért s szabadságért vele együtt égő s élni halni kész fiatal társaival jelen volt, ha résztvett az éljenek dörgésében, melyek a hazafi-párt kitünőbb szónokait, a kormány üldözéseivel szemközt, jutalmazták, s a roszaló pisszegésekben és morgásokban, melyek az udvaroncok, a bérenczek képmutató, vagy épen elbizakodottan szemtelen nyilatkozatait kísérték; ha segített megírni a magasztaló ódákat a jók és jelesek egyedül lehetséges jutalmazására s büntető gúnyverseket a csak ritkán csatlódó közvélemény által sújtott utasításszegők s hátramenők megbélyegzésére? ha ott mozgott a haza ünnepeltjeinek lépteitől hangzó sétatéren s a szép liget árnyas útain Nagy Pál, Kölcsey, Deák, Pázmándy, Borsiczky, Klauzál, Beöthy Ödön s társaik oldalánál, lesve ajkaikról a hazafiság s politikai bölcsesség ékes ígéit? — ha szavalva állott valaha a Hollinger-féle kávéház tekeasztalán, tapsoló társaktól környezve, vagy legalább tapsolva hallgatta az ifjuság vezértagjainak buzdító felhívásait, kétségkívül tökéletlen, de mégis némi surrogátumát az akkor elnyomott sajtó-szabadságnak? — Óh, ti kedves napjai az ifjúi lelkesülés édes, boldogító, olykor tévutakra s túlságokra is vezető, de mindenkor megbo-

csátható, mert nemes forrásból fakadó mámorának, felejtethet-e valaha titeket, a ki varázskelyhetek nectárcseppjeit izlelé? — Bertha Sándor is, bár azon posonyi országgyűléseken, melyeken főképen virágzott a lelkesedés élőfája, 1825-től 1840-ig, már haladottabb ifjú s részint férfikorában volt, — teljes mértékben vett részt az ifjuság szép lelkesülésében, de sohasem annak kicsapongásaiban. — Azonban higgadt elmélkedés és gr. Széchenyivel szoros kapcsolata a bár nagyszabású, de mindig óvatos és a nemzeti szükségek által indokolt reformok barátjává, és a rendszeretlen kapkodás, meg gondolatlan újítások s a nemzeti geniussal ellenkező, idegen ízű rögtönzések határozott ellenévé képezte őt. — Nem szeretete az olyan codificatiót, mely a nemzeti élet gyökereiről letépve, a történeti alapokat s kegyeleket mellőzve, az idegen majmolásában leli kedvét, s épen, mert gyökértelen és alaptalan, a legelső hideg légáramlás hatása alatt elhaló üveg-házi növényhez, vagy az első szellő érintésére összeroskadó kártyavárhoz hasonló. — Nem telt kedve az ősi magyar faj létét s erejét véleménye szerint veszélyeztető örökösödési törvényben s családi jogban. Nem nézhette az újabb korban gúnymosoly nélkül az olyan esküdtszéket, mely azon kérdésre: N. N. követett-e el rágalmat? »igennel,« s a másik kérdésre: N. N. bűnös-e? — »nemmel« felel. — Nem helyeselhetette az olyan választási törvényt, mely az értetlen tömeget politikai jogok gyakorlatára híván meg, az írni s olvasni sem tudó oláh paraszt koponyáját e tekintetben egyenlő jogunak, s érvényűnek tekinti Deák Ferencz bölcs fejével, s a politikai józanság győzelmét lehetlenné, a valódi többséget illusoriussá teszi az által, hogy választói jogot ad olyanok kezébe, kiket, értetlenségük folytán, nagyszájú izgatók, a nép nevében, épen a nép jól értett érdekeinek megrontására vezethetnek. A sajtó áldásait nagyrabecsülte s örömmel élvezte: de undorral fordúlt el a hatodik nagyhatalom szennyos körmeitől, ha azok a becsületet, a családi élet szentségét s titkait marczangolták, s rút önzésnek és czimboraságnak szolgáltak fegyverül sat. Ezzel azonban nem azt akarom mondani, hogy ő, Széchenyi hű tanítványa, az említett nagy eszméket s intézményeket elvileg nem méltányolta, hanem hogy azok valóításának lehetőségét

s hasznosságát a magyar nemzeti viszonyok, szükségek s országos állapotok mérlegére vetette, s különyszerű, más nemzetek állami viszonyaitól és szükségaitól eltérő körülményeink tekintetbe vételével bírálta meg, vagy a vonatkozó törvények hibás és gyakorlatiatlan formulázását roszalta. Nem szerette, hogy Széchenyiye vetését felverje a konkoly, s épületének alapjait szétszedjék a rosz számitók. — Szentség volt előtte a czél, melyet Széchenyi, nagy szabásu s gyökeres reformjai mellett, melyekkel hadat izent a régi Magyarország vészterhes hibáinak, soha szem elől nem tévesztett: »a nemzet sajátságait, mint ereklét, megőrizni és szeplőtlen minőségben kifejteni s nemesíteni.«

Az öreg hazafinak ilyenén egyéniségére némely fiatal doctoraink, kiknek szótárából a kegyelet és nemzetiség fogalmai jóformán ki vannak törölve, magas szemöldű megvetéssel fognak talán tekinteni, s úgy fognak lenézni reá mind azon apró J. J. Rousseauink, Börnéink, Heinéink is, kik tekintélyeket nem ismernek, s a születésen és vagyonon alapuló aristocratiát már nemcsak történeti előjogaitól, — hanem az emberi természetén s viszonyokon nyugvó előnyeiktől is megakarnák fosztani. A talán kevesebb tudós, de magyarabb elemek azonban, kik a tudomány úgynevezett »európai színvonala« mellett a magyar nemzeti speciális érdekeket s kegyeleleteket is számba szokták venni, kétségen kívül tisztelni fogják a 80 éves magyar jogásznak s politikusnak ilyen meggyőződését, melynek ő az előttem fekvő önéletírásban is kifejezést ad, s tisztelni fogják azon férfiú kegyeletét a valódi aristocratia iránt is, kinek szerencséje volt gr. Széchenyi István, Teleki József, Andrássy György, Károlyi György, Dessewffy Emil s társaik közelében meggyőződni, hogy a születési nemességgel valódi nemesség, s nagyobb mérvű gazdagsággal nagyobb fokú áldozatkészség lehet összekötve, ha belőle elhibázott nevelés léha, külföldieskedő, kéjvadász korcsot nem csinál, ha keblében élve marad azon nemes szikra, vérében azon fényes zománcz, melynek kifejezése a »noblesse oblige.«

Az akadémia irányában nem mint kitünőbb író — mert az irodalmi nagyobb terjedelmű működéstől, melyre pedig ész, tehetség és toll nála ép úgy nem hiányoztak, mint Bártfay Lászlónál, kinek irodalmi körét Toldynk oly érdekesen ismer-

tette, — elvonták az élet gyakorlati és kötelességszerű foglalatosságai, — hanem mint akadémiai ügyész s későbbben pénztári hű és gondos ellenőr, szerzett érdemeket. Az akadémiának kezdettől fogva ügyésze, s a kikölcsönzéseknél jogi tanácsadója volt; midőn pedig Helmezy Mihálynak 1852. év decz. 1-jén bekövetkezett halála s Bártfay László addigi ellenőrnek rövid kezelése után 1853-ban én bizattam meg a m. akadémia folyton gyarapodó pénztárának évről évre több munkát s időt igénybe vevő kezelésével, — mihez 1860-tól fogva az akadémiai palota építésének gondjai s erre vonatkozó nagyszerű levelezés terhei járultak: ő, Bártfay László helyébe, ki az ellenőrzés tisztét, melyet hosszabb ideig viselt Helmezy oldalánál, továbbra el nem vállalta, ellenőrré neveztetett, s e minőségben 15 évig szolgált velem együtt, dicsőült elnökeink, gr. Teleky József és gr. Dessewffy Emil élénk részvéte, s a legkisebb részletekig terjedő útmutatása mellett, a kereskedői s könyvvezetői szakképzettség hiányát ügyszeretettel s önzetlen buzgalommal pótolva, mígnem a már elviselhetlen tehertől a magyar földhitelintézetnek ezen gondokat elvállaló hazafisága mentett fel bennünket. Ha az oly korán elhunyt gr. Dessewffy Emil s az elnöki széken társa, b. Eötvös József élénke, ők tehetnének bizonyosságot, mily roppant munkába s gondba került az ezernyi aláírási ívek beszédese és felszámolása, az ezzel járó levelezés, a begyűlt pénzek nyugtázása, elhelyezése s az elnököleg utalványozott sok ágú czélokra fordítása. Annyi munkát, mennyit másutt egész bureau végez, egy pár ember végezte éveken át. — Gróf Dessewffy Emil, a ki évekig majdnem kizárólag akadémiaink ügyeinek élt s mindenre személyesen intéző s ellenőrző befolyást gyakorolt, azon szép elégtételt adta nekünk, hogy egy alkalommal az akadémiai nagygyűlési lakomán, mint oly pénztár-kezelőként emelte poharát, »kik ha a számvitel kereskedelmi alakzatait nem ismerik is, de az akadémiai pénztár kulcsait szívében hordozzák«. — Különösen pedig a bérházépítési pénztárt, s a Széchenyi emlék pénztárát Bertha Sándor kezelte és adta át.

Akadémiai tudományos foglalkodásából, a Verbőczy Hármaskönyvének 1840. szept. 3-ikán Fogarasi János r. t. által indítványozott, s a tizenegyedik nagygyűlés által elren-

delt fordításában való munkás és buzgó részvétét emelhetem ki, melyben Fogarasival, Szalay Lászlóval, Érdyvel és velem osztozott. Ő, mint régi szabású magyar jogtudós, Verbőczy Hármaskönyvét, melyet, sok másokkal együtt, »avas obscuritásnak« neveztem én is fiatal koromban, most pedig, megismerkedve a középkori codificationalis kísérletekkel, s hasonlítva ezeket nagyeszű Verbőczynek méltó büszkeségünkre váló művével, inkább zamatos ó-bornak neveznék ma, s melyet Bertha egykori főnöke, s az enyém is, a nagyhirű táblai ügyvéd, Kubinyi Miklós, minden törvényszünet alatt, a Decisiókkal együtt, ismételve átolvasott s végig tanúlt, s mely utóbbinak Kubinyi gazdag jegyzeteivel ellátott példánya maig is birtokomban van, — mint a magyar nemzeti jogtudomány főforrását, igen magasra értékelte, s nagy előszeretettel és szerencsés műszó alkotói tehetséggel fordította.

A Corpus Juris s a régi magyar jog egészséges alapelvei iránt érzett kegyelet jöven szóba, melyeket sokan az európai színvonalon álló urak közül csak souverain fitymálással emlegetnek, — szabad legyen ez alkalommal, midőn egy régi magyar jogtudós emlékezetét ünnepeljük, ez érdekes tárgyban, némi megjegyzéseket kockáztatnom. Bocsánatot kell kérnem t. Akadémia, e közbeszótt elmélkedések miatt, melyek csak annyiban tartozhattak ez emlékbeszéd keretébe, a mennyiben Bertha Sándor, régi magyar jogász legbensőbb meggyőződéseit fejezik ki, s köztem és közte gyakori társalgás kedvencz tárgyai valának. Ő azon gróf Széchenyi István hive és szárnysegéde, ki az ősiség régi várát, mint az őskori rege Botondja Byzancz érczkapuit, hatalmas ütésekkel rombolá, nagyon jól átlátta ezen intézmény s az azon alapúlt törvények nemzetgazdászati kárait, s a nemzeti jólétre halálos lehelletét, de épen, mint ugyanazon, a magyar fajt s annak zománczát conserválni akaró nagy gondolkodó fő s egyszersmind hű magyar tanítványa, határozottan rosszalta a családíság elvének teljes kiküszöbölésére irányzott törekvéseket az örökösödési törvényben, s erről szólván, nekem is ki kell mondanom, hogy azon szeretetlenség, azon ellenszenves elfogultság, melylyel a régi m. jogelvek ellenében sokan az ifjabb nemzedék soraiból viseltetnek, »magyar vérű« jogászoknál valóban érthetetlen,

és megbocsáthatlan. Hát vajjon a haladás elveivel nem lehet-e a nemzeti, s fajunknak vérébe átment jogelveket kiegyeztetni? hát a jelen anyagi kort vezető eszmék oly kizárólag s absolute jóknak mondhatók-e, hogy azok ellenében már csak gondosabban s alaposabban vizsgálni se legyen méltó a régi magyar jogelveket? — Sokan azt állítják, hogy az ősiség eltörlése 1848-ban a XV-ik tcz. által elvileg kimondatván, ezáltal a régi örökjog végkép s minden tekintetben meg lett szüntetve. Hogy ez nem áll, dicsőült Frank Ignác tagtársunk, a magyar jognak egyetemi tanára, kinek emlékét annyi hálás tanítvány ápolja keblében, épen e helyütt bőven kifejtette s bebizonyította. Az 1848-iki XV-ik tcz. által, midőn az ősiség elvileg eltöröltetett, csak az ősiség kinövései által okozott nemzet-gazdászati hátrányok megszüntetése czéloztatott, de az, hogy a nemzeti jognak alapját képező családiság rendszere, az örökösödésben *végkép* kiirtassék, vagy csupán egy nem igen jó surrogatum »a köteles rész« szűk keretébe szoríttassék senkinek eszeágában se volt. Ezt jobban tudjuk mi, kik azon törvény hozatalánál jelen voltunk, mint azon, a német s római jog emlőin nevelt fiatal jogászaink, kiknek fejéből a kor divatos eszméi a régiebb s nem épen megvetendő jogi felfogás minden reminiscentiáit kiűzték. A törvény az ősiséget, mely ellen nemzetgazdasági kárai miatt, annyit vezérczikkeztünk, s többek közt én magam is, elvileg eltörülte ugyan — a minek értelme alig van — de ezen üres phrásisnak formulázását a törvényhozásra, a megalkotandó polgári törvénykönyv kidolgozóira bízta, s én egyáltalában nem láthattam át Bertha Sándorral együtt, ki Széchenyi intencióinak kétségkívül igen hiteles magyarázója volt, hogy az ősiség úgynevezett elvi eltörlésében már annak kimondása is rejlenék, hogy az öröklött és szerzett vagyon közti különbség, magyar örök-jogunknak ezen egészséges alapelve, minden tekintetben megszüntetessék. Mi, mennyi s mily alakban legyen abból fenntartható, ez a codificatio feladata, s e nehéz feladattal Zlinszky Imre t. társunk már eddig is nagy szerencsével birkózott meg. Én részemről, a formulázás nehézségeit igenis elismervén, de annak lehetetlenségét be nem láthatván, most is azon meggyőződésemet mondom ki, hogy Magyarország törvényhozásának

nem sokat kell törődni akár az élő német tudósoknak, akár a régi római jogászok felidézett szellemének gúnymosolyával, ha az örökösödési törvények megalkotásánál figyelembe veszi hazánk s magyar fajunk specialis viszonyait, szükségait, természetét és szokásait, s nem felejt el, mit épen az itt fejtegetett nézet egyik leghevesb ellenzójének egyik művéből irok ki, hogyha valami, úgy épen az örökjog forr a nép gondolkodásmódjával össze, mely conservativ természeténél fogva nem egykönnyen fogad be újat, még ha annak helyességéről meg van is győződve, »annyival kevesebbé pedig, ha ezen ujnak értéke nagyon is kétes és precarius« — s a mit Blunschlinak a családíságra nagy snlyt helyező zürichi törvény védelmére felhozott indokaiban olvasunk, hogy »csak helyeselni lehet azt, ha a törvényhozás, merő doctrinair viselkedégből, a fennlevő állapotokat, a nép szokásait s hajlamait tekinteten kívül nem hagyja, hanem ellenkezőleg, azokhoz szorosan alkalmazkodik, és a nép gondolkodásán erőszakot nem követ el . . — A nyilatkozó nemzeti érzelmek s szokások ellenében csak akkor lépjen fel, de mindig ovatosan és kiméletesen, sohasem rögtönözve és erőszakosan, a törvényhozó, ha meg van győződve, hogy ez érzelmek és szokások a közjóra veszélyes előítéletek, ha a meglevő állapot károsnak mutatkozik. De miután az ősiségnek nemzet-gazdászati tekintetben káros oldalai meg lettek szüntetve, az öröklött és szerzett javak közti különbségtétel, a kötelesrész szűk fogalmán túlmenő kiterjedtebb családísági rendszer, a »paterna paternis« elv, vagy ha úgy tetszik nevezni, az »ősiség az örökösödésben« egyáltalán nem mutatkozott károsnak s veszélyesnek, sőt a magyar családok, s így a faj fenntartása tekintetében egyik (habár egymagában nem elég erős) tényezőt képezi; a nép nemcsak nem érezte az e részbeni teljes átváltoztatás szükségét, sőt felriadt, és határozott ellenszenvet mutatott az osztrák örökösödési rend ellen. Már Sz. István megmondta, hogy »quis reget Latinos graecis moribus« s azt is, hogy »pro locorum morumque cuiuslibet gentis varietate diversa etiam instituta.« Minekünk, ellenséges elemektől környezett nem nagyszámú fajnak, féltékenyen kell őrizni fajunkat, nemzetiségünket, birtokunkat, hogy az magyar kézben maradjon,

— a mi más nemzetek törvényhozásánál nem volt uralkodó tekintet, mint kell, hogy legyen nálunk. — »A mik az élőfa gyökerei és agai s a föld és légkörny egymásra, azok a történeti alapok a nemzetekre nézve« úgymond a csak tegnap discsóított gr. Mikó Imre gyönyörű Irányeszméiben. Atültetni akarni a kinőtt fát régi helyéről annyi, mint létét koczkáztatni. Elfeledni a nemzet ősi hagyományait, fejlődésében elődei böles alkotásaít alapúl meg nem tartani, annyi, mint a földet saját lábai alatt ingatni meg.

Ezek voltak Bertha Sándor jogi véleményei. S most már — miután ezeket előrebocsátottam boldogult barátunk jellemének s gondolkodásmódjának ismertetésére, a reá vonatkozó életirási adatokat saját tolla után fogom előterjeszteni, némi commentárral kísérve.

Bertha Sándor 1796-ik évi april 7-ik napján született Komárom megyei ősnévű Ete helységben. Atyja felső-eőri Bertha József volt, ki még 1802-ben elhalt, anyja pedig Kajali Kolmár Erzsébet. Tanulási pályáját a pápai reformált főiskolában kezdte, s törvénytannal a posonyi akadémiában végezte. Azután úgynevezett patvarista s jurátus lévén, ügyvéddé esküdött, a mire némi családi viszonyai is utalták.

»Családom — beszéli az ön életiró — a vasmegyei Örségből származott, mire nézve Horvát István, a nagy régiségbuvár, váltig azt mondogatta s mutogatta nekem néha napján, midőn őt diplomatikai leczkéiről, gr. Teleki Lászlóval, szállására kísérgettük az egykori nagyhidutczai Ürményi-féle házba, — hogy én, mint *örségi* származék, valóságos besenyő, vagyis biszenus ivadék vagyok, kik egyik lévén az Árpáddal bejött honfoglaló magyarokkal, azáltal, Boyta vezér alatt, az ország nyugati határai *örzésére* rendeltettek s ott telepedtek meg, s innen az *Ewrü Eurü* örségi elnevezés; továbbá, hogy a hol most Sopron-, Vas-, Zala-megyék vannak, azon vidéket az első magyar századokban mind örségnek hívták; s végre, hogy »Vas vármegye« latin neve (Comitatus castri ferrei), épen hibás elnevezés, mert Vas lett Vesből, ez Besből, ez Bisből = Biszenusból, és hogy Vas görögül *σχυρος*, annyi mint scythá, szittyá, s több e féléket.«

A mi irodalmi állásomat illeti, minthogy ez érdekli főleg az Akadémiát, e részben következőket jegyzek meg: mint fiatal ügyvéd az 182 $\frac{5}{7}$ -iki pozsonyi országgyűlésen, mint »absentium ablegatus« lévén jelen, azon országgyűlést részletesen leírtam »*Országgyűlési jegyzetek*« cím alatt, sőt a tanácsstermeken kívül Pozsonyban akkor történekről is irogattam össze némi tudnivalókat »Pozsonyi promenád« címmel. A »sétatér« még akkor nem volt divatban, s az országgyűlést is közönségesen diétának hívták. Az egy hónap hiján két évig tartott országgyűlésen mily sok tárgyról lehetett akkor irni, miután 1811 óta nem tartatott országgyűlés, és így a megbeszélendő »gravámenek« számtalanok voltak, elgondolhatja mindenki. De sem országgyűlési jegyzeteimet, sem a »Pozsonyi promenádot« az akkori censura miatt ki nem adhattam, és így csak kézírásban ivenkint közöltem azokat némely ismerőseim- s barátaimmal. Volt azonban több követ, ki azokat leíratta és ismerőseivel szintén közölte.

Ugyanazon országgyűlés kezdetén (1825) egy »tisztelegő verset« is írtam a magyar tudós-társaságot nov. 3-dikán tartott kerületi ülésen megalapítók (gr. Széchenyi István, Vay Ábrahám, gr. Andrassy György és gr. Károlyi György) tiszteletére. Jelen voltam ugyanis azon kerületi ülésen, melyben a sopron-megyei egyik követ, Nagy Pál, a »praeferentiale gravámenek« tárgyalása alkalmával a magyar nyelv elnyomtatása iránti sérelemre jövéen a sor, lélekemelő szónoklattal ajánlá nemzeti nyelvünk pártfogását. — »Hová jutottunk« úgy mondá a többek között »az utóbbi időkben nemcsak constitúciónk, de nemzeti nyelvünkre nézve is? — sok főrendi úr nem tud már magyarul! a polgárság nagyobb s kisebb városainkban szintén csak idegen nyelven beszél; Pest, az eladott városi telkek árán német színházat épített, és homlokzatára »National-theater« címet íratott! — a vagyonosabb polgárok már nem is akarnak a magyar polgárok közé számíttatni. Így például, úrnapiján s egyéb ünnepélyeken a salvét lövöldöző puskás polgárságnak cifrábban felszerelt s gazdagabban öltözött részét a némettség teszi, kik a magyar dolmányos és csak kardot viselő szegényebb polgár-társaikat lenézik, és ama cifrák a »deutsche Biergerek«, (mint Nagy Pál sopro-

nyiasan ejté ki); a csizmadiák, gombkötők, kapások pedig »Ungrische Bierger« néven neveztetnek. El kell e szerint enyészni lassankint nemzeti nyelvünknek, ha azt országos nyelvvé nem tesszük, s nem míveljük. E végre azonban egy régóta emlegetett »magyar tudós társaságot« kellene alapítani. De mikor azokat érdekli legkevesbbé a szent ügy, a kiknek legtöbb módjuk volna azon segíteni: hiábavaló minden panasz, minden gravamen, mert a tudós társaság felállítására s megalapítására pénz kell, és pénz, meg pénz!»

S e beszédre állt fel azután gr. Széchenyi István, a mi azért is szokatlan és feltűnő volt, mert a kerületi ülésekben csak a követeknek volt szavuk. És elmondá a szép huszárkapitány, katonai csinos ruhájába öltözötten, »hogy Sopron vármegye érdemes követének beszéde által ő is érintve érzi magát, s ugyanezért, hogy a vád, miszerint épen azok nem tesznek semmit a haza boldogítására, a kiknek módjuk volna benne, ő reá is ne háruljon: ezennel a magyar tudós társaság megalapítására egy egész évi jövedelmét ajánlja fel. »El fog-nak« úgymond »engem tartani azon egy év alatt jó barátaim.«

Zajos éljenek keletkeztek erre a kerületi ülésben, s lehet mondani, hogy az addig divatozott »Vivat« itt és akkor változott át »Éljen«-né. — Gr. Andrássy György, Vay Abrahám és gr. Károlyi György követ urak szónokoltak még a kerületi ülésben gr. Széchenyi után, s felajánlották áldozataikat a haza oltárára. — Ezen buzgó hazafiak tiszteletére irtam tehát a fentebb említett üdvözlő verset, melyet az illetőkkel, kinyomatását nem engedvén meg a censura, kéziratban közöltem; és a kik közöl már csak gr. Károlyi György van még mai napig életben, s tartsa is őt még számos évig a kegyes ég! — mert ha ő és dicsőült társai nem lettek volna, mint első alapítói az akadémiának: alig ülne most együtt ez összes ülés, s alig volnának igazgató, tiszteleti, rendes és levelező tagok, mert az akadémia rég sürgetett megalapítása ismét későbbi időkre halasztatott volna, bármily rég mondta is ki először Bessenyei, hogy »állítsunk fel magyar tudós társaságot«, míg viszont, a mint meglett egyszer tetteg kezdve annak felállítása, már aztán folyton folyvást terjedt a szép esz-

me ország-szerte, s ha voltak is, a kiknek nem tetszett gr. Széchenyi nagyszerű föllépése (és fájdalom, voltak ilyen sokan) — ezek, a közvéleménytől felve, elhallgattak.

Leirtam továbbá az 1830-iki pozsonyi koronázó országgyűlést is, melyen szintén folyvást jelen voltam, mint »absentium ablegatus« és e munkám meg is jelent nyomtatásban »1830-diki országgyűlési tárcza« czím alatt, mely azonban, a hosszas censura miatt, csak 1843-ban jelenhetett meg, boldogult gr. Dessewffy Aurél közreműködésével, ki akkor a m. kir. helytartó tanácsnál lévén alkalmazva némi befolyással bírt a nehézkes, félenk censurára, s így megfogyasztva bár, kinyomattathatott a különben is elég körültekintéssel szerkesztett tárcza. Olvassátok ezt, ti jelenkoriak, s tanúljátok meg előszavából a régebbi országgyűlések szerkezetét, mert 1848 óta »novus ab integro seculorum nascitur ordo.«

Ezen országgyűlési tárcza, mely az ülések naplóját foglalja magában, s érdekes előszóval, az ország rendjeinek névjajstromával s tárgymutatóval van ellátva, 298 nyomtatott lapot tesz ki nyolczadrétben. Az 1830-iki országgyűlés, rövid bár, de nevezetes és emlékezetes sok tekintetben. Ez országgyűlésén szüntettettek meg a katonaujoncz-fogdosások, melyekről a keserves népdal szól : »már mi nálunk verbuválnak, kötéllel« — itt vettetett meg Erdély s a partium visszakapcsolásának alapja, újból biztosított, koronázási hitlevél által, az ország függetlensége, a nemzeti önállás és nyelv. Ezen országgyűlésén született meg a két tábla közti első *magyar nyelvű* izenet, melyből azután a magyar nyelvű feliratok származtak, s a mi minket főképen érdekel, itt jött létre a m. t. akadémia, melynek alapjához a koronás király is járult a koronázási ajándékösszeg egy részével. Az ujonczállítás erkölcsi és fizikai szükségének követelt kimutatásában bennfeküdt a nemzet azon jogának elismerése, hogy a háború indítása lehetősége befolyással legyen. Megindítatott az országgyűlési szabadság, azaz : censurázatlan újság eszméje, egy kis darab sajtószabadság. — Minden csekély vívmánynak a haladás, szabadság és nemzetiség terén ujongva örült még akkor a magyar, minden csak némileg szabadabb mozgás is örömradiással üdvöztetett. Sajtószabadság helyett kiváltságolt országgyűlési

ujságlap eszméje, a mi azonban csak mint a vágyak akkori maximuma szerepelt, de teljesedésbe még nem mehetett. — Mint örül szerzőnk is minden kis előlépésnek, ha visszapillant az általa szorgalommal tanulmányozott régibb országgyűlési írott jegyzőkönyvekre. — 1687-ben, a pozsonyi harminczad épületben tartott országgyűlésen, Orbán akkori királyi személy-nök még bezáratással fenyegetett egy városi követet az ülésben, egy megyeit pedig e szavakkal ültetett le: »Prileszky uramnak csak úgy kell járni, a mint Bécsben fujják.« Az 1729-iki országgyűlés végeztével az esztergomi káptalan követe olvasóval ajándékozta meg a kir. személynököt, dicsérőleg említve, hogy magaviseletével a lefolyt országgyűlésen meg volt elégedve sat.

»Az 183²/₆-diki országgyűlésen — folytatja az önéletiró — a kerületi rendek, mint jelen nem volt országnagy követét, és így törvényes országgyűlési tagot, a kerületi napló szerkesztésével biztak meg, segédemül rendelvén Hajnik Károly gyorsíró, és e naplóból, mely dictatúrán íratott le, mintegy 80 ívet közöltek is a követek küldőikkel. Nem győzvén azonban az országgyűlési ifjak, a sok nuncium írása mellett, a napló írását is, kinyomatni pedig nem lévén azt szabad, szerkesztésével fel kellett hagynom; de a kerületi rendek újra azzal biztak meg, hogy az eredetileg latin nyelven szerkesztett Urbáriumot fordítsam magyarra, minthogy az lett az országgyűlési tanácskozások tárgyaúl legfelsőbb helyen kitűzve. E fordítás alkalmával csináltam, vagyis inkább vittem vissza eredeti jelentésére az »Úrbér« szót is, a mi először sokaknak nem igen tetszett a már akkor divatban volt »földhasználat« elnevezés mellett; utóbb azonban, nem találván senki jobb elnevezést, országgyűlésileg is megállapított.

Apróbb irodalmi dolgozataim az 1831—34-iki Jelenkorban és Társalkodóban jelentek meg, valamint az akadémia megbízásából dr. Balogh Pál által szerkesztett 1836—40-iki Tudománytárban, hol, említést érdemlőleg, Ross kapitány éjszaksarki utazását s Gützlöffét, meg a patagonok földét ismertettem.

Akadémiai levelező taggá 1839-iki november 23-kán választatván meg, az akadémiai elnökség azonnal ama bizott-

ság tagjául rendelt, mely Verbőczy Hármaskönyvé fordításával volt megbizva. Fordítottam e mellett a Corpus Jurist is Ulászló Decretumáig, sőt több ujabbkori törvényeinket is, melyek leginkább állami viszonyainkat illetik, de b. Eötvös alelnök akarata szerint ezzel felhagytam, azon általa felhozott okból, hogy majd a most még hiányos Corpus Jurisba a Kovachich-féle Supplementumokból, az országos kincstári levéltárból, valamint a primási irattárból és egyéb hiteles helyekről megszerzendő Decretumokat is be kell majd iktatni kedvezőbb körülmények között, a mikor azután teljes munkát adhatunk a nemzet kezébe, még pedig a m. t. akadémia közreműködése s firmája alatt.

A Corpus Juris fordításának megszüntetésével megszünt azután — lassata alioquin jam Minerva — az én irodalmi működésem is, mely egészben véve sem volt mindössze is jelentékeny, minthogy oly korszakban s oly tárgyakról irtam leginkább, melyeket a censura miatt nem lehetett kinyomatni. S mennyire máskép állunk most, midőn e soraim írom. Nincs többé censura! s ez mi szép dolog volna, ha irdorunk más lenne, ha sokan e szép szabadsággal vissza nem élének; de, ha a sajtó előtt semmi szent nincsen, ha morál, vallás, becsület, születési és szellemi tekintély mind csak semmi: akkor nem csoda, ha a sajtószabadság haszna és dicsősége gyanúsna tűnik fel.

A Corpus Juris fordításának félbeszakadtával be lett végezve irodalmi pályám, s ezzel az életírásnak is be kellene fejeztetni. Azonban, minthogy nem csupán a betűknek élünk, melyek az Írás szerint gyakran »meg is ölnék« — s ha már csakugyan biografiát akarok írni, nem tartom fölöslegesnek e helyütt némely az akadémián kívüli események s munkálkodásokról is említést tenni, melyeken életem folyamán átmentem, s tehetségem szerint működtem. Azt mondja Voltaire, hogy minden irdor jó, csak unalmas ne legyen. Ehhez tartom hát magamat s még néhány perczet kérek életrajzom folytatására.

»1809-ben ott voltam Pápán, mint tanuló gyermek, midőn június hóban az olaszországi francia hadsereg keresztül vonúlt Győr felé, I. Napoleon mostoha fia, Eugén fővezérsége

alatt. »Jön a francia« ez volt akkor a félelmes jelszó ország-szerte. Zavar és félelem uralkodott mindenfelé, kivált a dunántúli részeken, hol a francia sereg Olaszország felől nyomult hazánkba. A felkelő nemesek (insurgensek) egy része Pápáról indult ki a Rába felé, hogy a hátráló osztrák hadakkal ott egyesülve, az ellenséget a Rábánál megtámadja s az átkelést akadályozza. De volt oly lovas insurgens is elég, kinek kardja sem volt, hanem csak csákánya; pisztolya meg olyan sárkány-nélküli, a miért a hevesmegyei öreg insurgens az elhírhedt interpellatiót intézte a fővezér Alvinczyhoz; de volt oly insurgens is nem kevés, kinek az őt megillető katonaruhából csupán csákója és fekete katonanyakravalója volt, s póre gatyában ült a lovon. Elkéstünk, készületlenek voltunk, ősi szokás szerint, s a kitanúlt és győzelemittas francziák ellen ily készületlen, gyakorlatlan insurgenssereg indult a Rába felé, a hol Tüskevárnál teljesen meg is veretett. Ott porlad most sok száz insurgens csontja a Rába mellett, nagy sírdombok alatt, ott egy bátyámé is, Bertha Benedeké! — A tüskevár-karakói csata után az osztrák sereg, János fővezérsége alatt, Pápa városán át huzódott Győr felé. Azonban, hogy az utána nyomuló ellenség némileg hátráltassék, néhány messzehordó ágyúval tüzerek s lovascsapatok hagyattak Pápa alatt, míg a sereg zöme Győr felé vonult. De ki sem ért még a hátráló osztrák hadsereg Pápa határából, Győr felé sietve, midőn a várostól nyugotra fekvő Nyárad s Borsos-Győr faluk körül már mutatkoztak az egyenest Pápának tartó francia lovas csapatok. Az osztrák tüzerek erős tüzelést kezdvén ezek ellen, az országutról jobbra-balra letérve, csapatonkint jöttek Pápa felé, mignem a tüzerek, egy órai tüzelés után, a francia lovasok közeledtével, a már Takácsi felé elvonult tábor után, ágyúikkal együtt sebes vágatva eltűntek. Ekkor én is szállásomra futottam, mert, mint kíváncsi gyermek, gyönyörködve az ágyútűzben s durrogásban és a kilőtt 24 fontos golyók suhogásában, reggeltől délutáni 3 óráig ott voltam a táborban, néhány meggondolatlan tanuló társammal együtt. — A medvebőrös süvegű francia vadászok pedig egy óranegyed múlva már a város szélén nyargalóztak. De az osztrák ágyúk fedezésére rendelt huszárok közül néhányan még folyvást a város-

ban száguldozván, egy odáig hatolt chasseur-csapattal szembe szálltak s csakhamar véres csata fejlődött köztök. Láttam mint futott az úgynevezett »hosszú utcán«, hol szállásom volt, a francia lovascsapat előtt néhány vakmerő, véres csákós és zöld mentés Lichtenstein-huszár, míg nem egyszerre nyergükből hátrafordulva, a francziákra tüzeltek, s midőn ezek, kieserélt lövések után, visszafelé vágtattak, utánok nyargaltak, míg nem egy mellékutczára félrecsapva s a Tapolcza folyón átgázolva, a kertek közt Gyímót felé eltűntek. Mig az ágyúzás és utczai csatározások által a francia előcsapatok a Győr felé vonulástól ekképen visszatartattak : ezalatt a francia gyalogságnak egy része is a városhoz ért, s zene mellett vonúlt annak Győrfelé fekvő részébe. Azonban a város nyugoti szélén állott köedénygyár deszkakerítése mellől egy, az osztrák tábortól elmaradt czigány bakkancsos, egy az ezrede előtt lovagolt francia ezredest lelővén, ezért a fővezér egy órai requisitiót engedett meg a városba már bevonúlt katonáknak, kik közül néhány francia-bajor lovas a pápai reform. főiskola szűk pénztárát is megrabolta ; egyik lófarkas sisakú bajor lovas »Bankozettel«-ért kiabált, a másik »Schomlauert« követelt, hallván, hogy Pápához közel terem a híres somlai bor. — Este az egész francia tábor Pápa körül szállott meg s egy része, mely a lakosoknál be nem szállásoltathatott, az utczákon rakott tüzek mellett tanyázott. Másnap, mikor már az állítólag Bacsányi által Bécsben magyarra fordított francia proclamatiók, melyek francia, magyar és deák nyelven voltak írva, — az utca-szegletekre kiragasztattak, — reggeli három órakor már pörögtek a francia dobok s harsogtak az indulót jelező trombiták, és az egész tábor sietett, csak kevés embert hagyva hátra Pápán, Győr felé János főherczeg után, kit azonban csak Győr alatt ért utól, midőn már hadai jó rendben s Komárom felől segítséget nyerve, táborba szálltak. Ezután kezdődtek a Győr alatti ütközetek s Győr bevételét a francziák által. Én, két tanulótársammal, francia útlevéllel, a bakonyszéli járatlan utakon, gyalog Bőnyre mentem, s onnét Napoleonnak Schönbrunnból Győrbe jövelele hírére, ugyancsak Győrbe. Ott láttam I. Napoleont, Eugén, Lauriston s több főtiszt között, midőn Győr bástyáit vizsgálta, melyek legerősbbjei löporral föl

is vettettek. — Csakhamar ezután Mária Ludovica osztrák főhercegnő eljegyeztetvén Napoleonnak, a franczia háborúnak vége lett.

1825-ben az országgyűlésen megismerkedvén az akkor ott közkedvességű gróf Széchenyi Istvánnal, e nekem oly becses ismeretség közöttünk a boldogútnak végzetszerű haláláig, és így 35 esztendeig tartott. Tanúsítja ezt az ő velem folyvást fenntartott levelezése, s különösen az általam ereklve gyanánt őrzött, prófétai szellemű, vigasztaló utolsó levele, melyet nekem, kevéssel halála előtt, mintegy búcsuzólag irt Döblingből 1860-ki január 1-ső napján.

Ez ismeretség folytán vitt ő fel engem 1831-ben, a cholera alatt, Czenkre, a hol akkor a »Stádiumon« dolgozott. E czíme is a dolgozatnak ott állapítatott meg, miután a boldogult előszeretettel volt a könyvek rövid nevei iránt, így: *Hitel, Világ és Stádium!*

»ti három

»Nem kézzel irt könyv, mely bölcsel s tanít,

De a lét és nem lét közti határon

Egekbe nyúló hármass Pyramid!«

Hat hétig laktunk együtt Czenken, ő még akkor nőtlen volt; én is. Sok egyetmást olvastunk s beszélgettünk ott; és én sokat megjegyzék magamnak életrajzi elbeszéléseiből. Milly sokat látott s tapasztalt ő! — Vitatkoztunk többféle tárgyak fölött; de most sem tudom miért volt az, hogy midőn ő rendszerint nehezen tűrte, ha állításait mások nem helyeselték, nekem, úgy szólván, kötelességemmé tette, hogy vele ellenkezzem, a mit aztán ha tevék, sajátos szokása szerint, hozzá közel álltomban, könyökével szokott megtaszigálni; azt azonban, a mit állítottam, gyakran jóváhagyta s elfogadta. Így lett sok egymás kihagyva a »Világ«-ból, »Stádium«-ból, a miket ő minden áron be akart, még boszankodása nyilvánítása mellett is, e munkákba szőni. Az eszmedús munkák nyelvére nézve is csak ritkán volt szükség ráspolyra, s legfeljebb is a gondolatot tisztábban kifejező magyarsági »tapintat« volt az, mit ő keresett és szeretett.

E cholera-korszakban volt az is, a mit én soha el nem tudok felejteni, hogy a gróf, a cholera elől elzárkózást megúván elvégre czenki kastélyában, azt indítványozta egy szép

délután, hogy lovagoljunk ki együtt Sopron felé, még pedig én üljek az ő híres versenyző magas angol Estrellájára; maga a gróf pedig egy ponyra ült. S úgy lett minden ellenmondásom s vonakodásom mellett is, igérvén a gróf, hogy szelid angol lova úgy fogja viselni magát alattam, mint a bárány. Meginúltunk hát s lassan léptetve mentünk a soproni országúton jó darabon, a gróf azonban szivargyújtás végett egyszer csak megállítja ponyját, míg én csöndesen léptetve iszonyú magas angol lovamat, az úton előbbre haladtam. A gróf azután, szivarra gyújtván, sebes vágatva jött utánam a ponyn, és mikor már közel jutott a lassan lépdelő Estrellához, ez hallván a lódobogást, versenyt gyanítva s füleit hegyezve megugrik alattam, s fut velem az országúton, mint a veszedelem. Legelső megugrásakor, midőn csaknem kiszökött alólam a nagy állat, egyszerre elrepült fejemről kalapom, s a szél elvitte azt földetlen földekre, örökre! hajadon fővel lovagoltam, bár kénytelen-kelletlen, Sopron felé, s minél erősebben akartam megülni a lovon, minél jobban megszorítám horpaszát lábaimmal, a szorítás miatt — úgy lévén szoktatva — annyival sebesebben futott velem. A kantárszár meghúzását fel sem vette már a neki tüzesedett állat; azt tehát, és a tompa nyeregkápát, a lóserénnyel együtt, csak fogódzóul használtam. A kik láttak, vesztemet kellett jósolniok, mignem végre Sopron város piacznán megállt velem Estrella, mintha ott lett volna a nyerő oszlop. Hullott a hab, csurgott a veríték a lóról és rólam, midőn leszálltam. A nép összefutott s bámulta a kalaptalan lovagot. Gróf Széchenyi Pál házához menve, először is kalapról gondoskodám. A gróf mintegy óra negyed múlva ért Sopronba ponyján, épen úgy eltikkadva, mint én voltam. A ház előtt várva vártam a czenki uton jövőt, és ő, a mint meglátott engem, tüstént leugrott lováról, és felém sietve felkiáltott: »csak hogy életben vagy!« és daczára minden férfiak közti ölelkezés és csókolódás iránti roppant ellenszenvének, oly görcsösen átölelt, arczát arczomhoz szorítva, hogy csaknem felsikoltottam fájdalomamban. Elmondta azután, mint aggódott rajtam kétségbeesve, mint vizsgálta az úton: hol találja meg holttestemet vagy épen szétszaggatott tagjaimat? mint tudakozódott jobbra balra utánam. S így jött azán ő is

folyvást az országúton Sopronba némi útbaigazító szavak nyomán. — Rövid pihenés után ő Estrellára, én pedig a ponyra ülve, visszamentünk szép csendesen Czenkre. Ez volt életem folytán a legnagyobb veszély, melyben forogtam, de kedves emlékü nekem, mert a nagy gróf szeretetének kifejezésére szolgáló alkalom, s azért említem azt meg ez önélet-rajzban.

1839-ben tagja voltam azon bizottságnak, mely gr. Cziráký Antal elnöksége alatt az 1838-iki árvíz által károsult pesti lakosok között, a főherczeg nádor felügyelete alatt, az európaiilag gyűjtött segélypénzeket kiosztotta, s mint ilyen, a Ferenczvárosban működtem Fáy Andrással s Eggenberger könyvárossal. Ekkor kezdtünk Fáy Andrással a pesti első hazai takarékpénztár felállítása iránt is értekezni, melyet azon év végén már fel is állítottunk, habár akkor még igen kisszerűen is.

E későbbben magát oly nagyra kinőtt intézet eredete ez volt: — fönnírt segély-pénzosztó társaim, Fáy és Eggenberger, amaz rövidlátó, ez üzlete után látó öreg, a pénzek kiosztását egészen reám bízta, és midőn az előnkbe adott lajstrom szerint a károsultaknak, a ferenczvárosi bíró házánál az illető összegeket, — összesen mintegy 87,000 p. forintot — átadogattam, — mely foglalkodásom két hétig tartott — és estenkint társaimnak a végzettekről referáltam : egy napon, a pénzkiosztás közben, egy nő rohant be jajveszékelve a bírói tanácsházba, a hol működtem, s kisírt szemekkel, zokogva panaszlá el, hogy a pénzt, melyet neki, mint károsúltnak, az előtt negyed-nappal adtam, az árvíz által rongált háza egyik szögletében háló idegen szegények közül valamelyik, feje alól, hol biztosság végett éjszakánkint elrejté, gonosz lélekkel ellopta, és kérdé, most már mit tegyen? mert sehogysem jöhet ellopott pénze nyomára. Ezen esetet azután esteli referáción elbeszélvén Fáy Andrásnak, akkor mondá ama takarékpénztár-alapító szavakat, elültetve itt magvát az áldást-hozó előfának.

»Lám, mily jó volna most, kedves komám, ama szegény károsult asszonyra nézve is, ha, a miről már oly sokszor beszélgettünk, takarékpénztárunk lenne, a hová az a szegény

özvegy is segélypénzét betehette s így a jövő tavasszal, egy kis kamattal is szaporodván pénze, építkezéshez kezdetett volna.»

»Állítsunk hát fel takarékpénztárt«; mondtam én könnyedén.

»Hajde arra — válaszolt Fáy koma komolyabban, mint én az »állítsunkot« odavetém, — alaptőkeül s tartalékpénztárul pénz kellene«!

Én: tehát adakozzunk; úgy állt fel az akadémia, meg úgy állnak fenn a mi iskoláink, templomaink s egész vallásunk is (már t. i. a reformátusoké); aztán meg a betételek után is, ha nem csurran, cseppen valami. Mi öt percent kamatot adnánk a betevőknek s hatot vennénk a kölcsönvevőktől, a mint már erről szólottunk is.

Ó: Jó lesz biz az. Én a megyei gyűlésen buzdítólag felszólalok ez ügyben, s a státusok pártfogását kérem, sőt egy pár esküdti szobát is kérek, hol magunkat először megvonhasuk; azután meg irunk mindenfelé, hogy jótéteménykép de ha Isten úgy akarja, egy kis haszon reménye fejében is, adjanak hazánkfiain az üdvös célra, egy Pesten felállítandó takarékpénztárra, tíz évig hat-hat forintot, összesen tehát hatvanat, mely összeget, illető hatos kamataival együtt, az intézet, mihelyt körülményei engedik, megtérítend.

Az aláírások azután csakhamar megkezdődtek, s decemberben már fennállt a takarékpénztár a vármegyeház két földszinti kis szobájában, gr. Teleki Sámuel is működven abban, mint napi biztos. Az első betevő, az egykor híres vén jurátus, akkor már ügyvéd, Bod Pál volt, 300 darab ezüst huszassal. Így kezdődött a pesti első hazai takarékpénztár, melynek czímén először is ez állott: »a Pest megye pártfogása alatt álló«, mely czím azonban a nagyra nőttről később elmaradt.

1831-től fogva, gr. Széchenyi felszólítására, a lóversenynyel kezdődött »Gazdasági egyesületnek« mostani alakjában lett felállításaig, jegyzője, s 1846-ig ügyviselője is voltam, buzgón apostolkodva mindenütt a nagy hazafi munkáinak előmozdításában.

1845-ben legfelsőbb helyen, a kir. Curiánál a szegények

és adózók királyi ügyvédeül neveztettem ki, már akkor Komárom, Hont, Nógrád s későbbben Szathmár vármegyék táblabírája.

1847-ki mártius 17-én fogtam a pesti országúton ily magasságban első, 3 emeletes házam építéséhez. Hogy az utczai keskeny homlokzatú házhelyre három emeletes házat építtettem, azt gr. Széchenyi javaslatára tettem. Prófétai lélekkel jövendölte ő már akkor, hogy az Országút boulevard lesz idővel, s a muzeum körül magas háznak kell emelkedni; kezdjem el tehát én a három emeletes házak építését. (A magas, keskeny ház, mint feltűnő kezdőbetű, megépült, s ép úgy magaslott ki a körötte fekvő alacsony házak fölött, mint gr. Széchenyi kedvelt titkára, a hat lábnyi magas, sovány Tasner Antal, kisebb termetű embertársai közül; a nagy gróf tréfásan »Bertha Sándor Tasnerének« nevezte el a házat). De a végzetszerű bekövetkezett húsz éven át maga állt itt magas, keskeny házam, míg nem tíz év óta rohamosan épülnek mellettem az enyimet felülmúló, czifránál czifrább paloták.

1848-ben tagja voltam azon pestvárosi bizottságnak, mely a két forintos magyar bankjegyek biztosításaúl, a haza oltárára szánt arany, ezüst s egyéb ékszer-tárgyakat a város-házánál az áldozattevéőktől elfogadta s összegyűjtötte, melyekből azután magyar ezüst huszasok verettek.

A pesti dologházra ügyelő bizottság tagja is voltam több éven át, míg nem az ötvenes években e bizottság feloszlattatott, mint sok egyéb más is.

1860 óta a gr. Széchenyi emléksobrára gyűlt pénzek kezelése volt reám bízva az illető bizottság által, s gondnoka voltam az akadémiái bérházépítési pénztárnak is. Gond volt elég sok ezen építésnél, csak pénz volt kevés. De most ott áll a bérház, mint jótevő púpja az akadémiának, mert ennek csúfolták azt sokan.

1863-ban gr. Andrássy György országbíró felhívására, a kir. legfőbb törvényszéknél pótbíráskodtam 1868-ik évig, s így hat esztendőn át, gyakran hétszámra is, fizetés nélkül.

1868-ban ő cs. kir. felsége miniszteri tanácsosi címmel

és Sz. István rend kis keresztjével méltóztatott legkegyelme-
sebben megajándékozni.

Rövidebb s hosszabb ideig mulattam a mult évtizedben München, Dresda, Berlin, Stuttgart, Carlsruhe, Paris és Versaillesben, fiamat Sándort látogatva meg Berlinben s Párisban, a ki mint zeneművészet-kedvelő 1862. óta lakik többnyire külföldön.«

Tudva van a t. Akadémia előtt, hogy ifj. Bertha Sándor, új dísz szerezve atyja nevének, a magyar zene kiművelését tette dicséretes feladatává, s mint köztetszésben részesült zeneművek szerzője s kitűnő előadója, és e téren szakavatott bíráló s jeles író lépett fel, értékesítve azon gazdag ismereteket, melyeket a nagyvilág legelőkelőbb zeneköreiben, Liszt Ferencz, és egyéb zenenagyok oldalánál szerzett.

És végre, mielőtt a kegyeletes megemlékezésnek e rög-
tönözve reám ruházott s általam örömmel elfogadott tiszttét befejezném, — pour la bonne bouche, mint a francziák mondják, felolvasom gr. Széchenyi Istvánnak Döblingből 1860. jan. 1-jén Berthához irt levelét, iránta viseltető nagy szeretetének s becsülésének zálogát, mely így hangzik:

Gróf Széchenyi István levele: 1860. jan. 1-jén.

Kedves régi jó barátom Bertha! Isten áldja meg, és vegye őszinte köszönetemet, hogy szíves sorai által, melyeket ma reggel vettem, nekem igazi élvezetet szerzett. Csakhogy nagyon sajnálom, mikép némileg leverve érzi magát. Mit mondjak én, ki csak úgy tud imígy-amúgy tenni valamit, ha magát, mint haláláig kifáradt hámost, erősen felkorbácsolja! Repedt szí-
vel, csak szakadozva lehet némi kicsieket végbevinni, és az elfásult szívhez most, bizonyos idő óta, az is járúl, hogy a fejem néha igen szédelg.

Jövonket tekintve, én, mindezek daczára most néha *világosságot látok*. Az absurdum nem mehet in infinitum! és aztán: wo die Noth ist am Höchsten, ist die Hülfe am nächsten! — Béla és Ödön fiaim tegnapelőtt érkeztek Londonból. Rövid időn lemennék Pestre és Önt tüstént felkeresik, nevemben Önt arra kérvén: *ne csüggedjen!* — Ön még jobb napokat fog érní: én akkor már nem leszek; mert várni kell tud-

ni, az most legfőbb kellék. Én innen nem mozdulhatok; ámde ha Ön egyszer felrándúl, kimondhatatlan örömmel fogom látni Önt. De azon időkre visszaemlékezni nem merek, mikor még magasan állott a magyarok napja, és az idomtalan túlhajtás által reggelből estve lett. De azért még nem mondom: Magyarország volt! — Legyen kéren fiaimnak jó akarója, mint mindig volt az enyim. Legőszintébb hazafiui rokon érzéssel Széchenyi István. m. k.

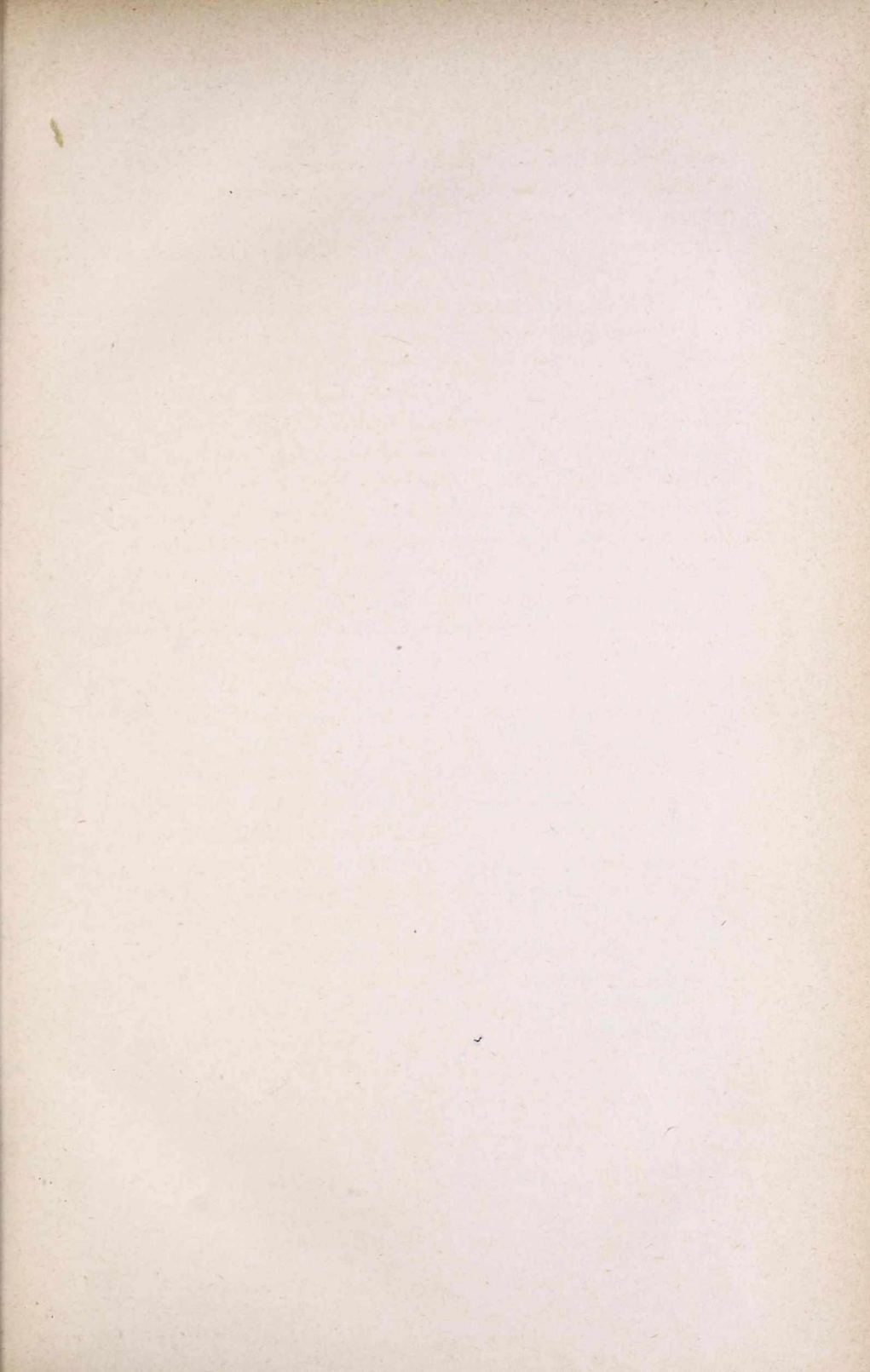
És a férfiú, kihez e szép levél intéztetett, valóban egy perczig sem csüggedt el, bár sokat aggódott, a hazának nehéz viszonyai közt. Megérte dolgainknak jobbra fordulását, megnyerte hazafiúi érdemeinek külső jutalmát is a nemzeti kormánytól nyert kitüntetésekben, s nem fogta szívét gyáva csüggedés a legutóbbi időkben sem, midőn a nemzetnek fénylő csillaga halványulni látszék. Előtte lebegett a döblingi jósgaslelkű tanácsa. »Ne csüggedjen« és »várni kell tudni!« — Szóljon e bölcs tanács mindazoknak is, kik a jelen fenyegető arczulatától megrémülve, már-már egészen kétségbeesnek, hitüket vesztik a sokban hibás, de életerős, ezeréves életű nemzet jövőjében, s mint sirályok a tört hajó körül, hallatják fájó hangjaikat, kik elfelejtik, hogy fáradhatlan munka, szorgalom s józan takarékoság ép oly hamar kiemelhetnek a pénzügyi zavarokból, mint ellenkezőleg restség, kényelem — s kéjvadászat és pazar hajlamok azokba elmeríthetnek; felejtik Franciaország dicső példáját, mely legyőzve, megnyirbálva, megcsorbitva, 5000 millió hadi sarczot pár év alatt letisztázott, legyőzte az anarchiát, s ma a jólét magasb fokán áll, mint a győző ország, mely a nagy martalékot megkapta; felejtik, hogy ha az erőszaknak netalán sikerülne is egy időre ágakat szelni le a szabadság fájáról, sőt töben sérteni sudarát, és így megfosztani egyidőre a nemzeteket hús árnya- s izes gyümölcsjeinek áldásától, — nincs ereje teljesen kiirtani annak erős és mély gyökerét, mely az első tavasszal számos új hajtások és sarjakban fog kiemelkedni az anyaföldből; felejtik b. Eötvösünk lelkes szavait »a XIX-ik század urakodó eszméiből«: »Bátorság! minél magasabbak és fenyegetőbbek a hullámok, annál bizonyosabb, hogy a révhez közeledünk; a

csalódások, melyeken átestünk, szükségesek voltak arra, hogy a tévutat felismerjük, melyeken politikánk eddig járt, s hogy azt elhagyni siessünk. Feladatunk ki van jelölve s a győzelem biztos; az eszmék világában végre is mindig az igazságé a diadal, s az igazságért küzdő bátorságé.»

»O passi graviora, dabit Deus his quoque finem!« —

»Ön még jobb napokat fog érnei mondá a döblingi jós« — »én akkor már nem leszek.« — S Bertha Sándor valóban jobb napokat ért, mint azok voltak, melyeknek súlya alatt Széchenyi nemes szive megtörött. Most már ő sincs közöttünk, elment Széchenyi után, ki őt szerette, s mi, kik itt maradtunk folytatni a munkát, melyből ő kivénült, a jónak, hűnek hantjai fölött méltó kegyelettel állhatunk meg. Neki is helye lesz — bár szerénysége arra nem számított — azon Pantheonban, melyet a jó, becsületes, hű hazafiaknak, a fáradhatlan, önzetlen munkásoknak emel, legalább szívében a hálás utókor. — Nem mindenki lehet vezér s rendkívüli fénynyel világító fáklavivő a tömegek élén, politikában, tudományban, irodalomban, de lehet, erejéhez képest, hű és buzgó közvitész, — s a mily helytelen volna, ha mindenki vezérszerepre vágynék s tolakodnék, ép oly szerencsétlenség volna az is, ha nem lennének nagy számmal hű és ügyes segédek a jó vezérlet alatt. » Az építőmester a nagy oszlopkövek közé apróbb kövecseket s morzsákat is dugdos, mik nélkül falát ki nem simíthatná« mondja a sokszor dagályos nyelvű, de eszmedús Döbrentey. Így tesz Isten is, a világ-történet nagy építőmestere. A diadalmas hadsereg nem áll csupa tábornagyból, a szerény altisztek s derék közlegények is méltán osztoznak az érdemben, s a diadal koszorúiban, és az igazságos utókor, a nyegleség tolakodásai közt, nem vonja el hálás elismerését a nagy s kis, de való érdemtől, — mert csak úgy lehet a haza erős és boldog:

»Ha cselra küzdvén, nagy, nemes, dicsőre,
Igy összetart kezünk, szívünk, karunk« !

MAGYARORSZÁG
VÁROSAI ÉS VÁROSJOGAI
A MÚLTBAN ÉS JELENBEN.

TANULMÁNY AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGTUDOMÁNY SZEMPONTJÁBÓL.

WENZEL GUSZTÁV

R. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1877. márczius 19-iki ülésén.)

BUDAPEST, 1877.

A MAGYAR TUD. AKADEÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

MAGYARORSZÁG VÁROSAI ÉS VÁROSJOGAI

A

MULTBAN ÉS JELENBEN.

Tanulmány az összehasonlító jogtudomány szempontjából.

Kísérletet akarok tenni azon állásnak meghatározására, melyet Magyarország városjogai az európai városjogok rendszerében a multban foglaltak el, s melyet a jelenben elfoglalnak.

Ezen czélból mindenekelőtt szükséges, hogy meghatározzam a városi élet alakulásának kiindulási pontját, s azon általános tényezőket, melyek Európaszerte a városi elem és a városi viszonyok kifejtésének alapul és irányadásul szolgáltak; továbbá hogy ennek folytán feltüntessem előbb az egyetemes európai jogtörténelem szempontjából az egyes államokhoz képest a városjogok egykori rendezésének eredményeit, és a mai jogtudomány szempontjából a mostani városok jogi állását; azután pedig, hogy ezen vizsgálódással hazai városainkat hozzam összeköttetésbe, s névszerint saját jogtörténetünk és saját jogrendszerünk álláspontjából megállapítsam azon tekinteteket, melyeket azok a multban és jelenben maguknak vindikálnak. Hazai városaink nevezete alatt egyébiránt ez alkalommal csak a tulajdonképi magyarországi, az erdélyi és a régi szlavoniai városokat értem. Azon országok városjogairól, melyek egykor a szent koronának részint »partes adnexae«-i, részint »partes subiectae«-i voltak, más alkalommal fogok szólni.

I.

Városoknak oly községeket nevezek, melyek társadalmi létök teljesebb és több oldalú kifejtése, s közgazdaságilag nem kevesbé jelentékenyebb, mint jogilag fontosabb rendezésénél fogva, a népélet és az államlét egészében nemcsak kitünőbb állást foglalnak el, hanem melyek szemben más községekkel az anyagi és szellemi művelődésnek mindannyi összpontosító fókuszeit képezik. Csak ezekről áll az, mit 35 évvel ezelőtt Hetényi János egyik akadémiai pályamunkájában mondott, hogy t. i. »a városok elejétől fogva legbiztosabb mérlegei voltak valamely ország műveltségének; ezek külsője már nyilván hirdeti a nemzet izlését és műiparja fokát; belső életük mutatja a tudományok és művészetek állapotját; nagyságuk és népességük gyaníttatja az ország erejét és népszámát stb.; s hogy »nemcsak tükrei a városok a nép műveltségének, hanem első rangú és hatalmas eszközei is.«¹⁾

Megjegyzendő: 1) A városi életnek szükségképi feltételezése és alapja a valamely országban fennálló községi rendszer. Ott a hol kifejtett községi rendszer nincs, tulajdonképi városok sem keletkezhetnek. Mindamellettt megtörténhetik az is, hogy vándornépek által elfoglalt vidékeken is találtnak városok, és pedig kétféle módon; vagy úgy hogy ezen városok az ily vidékeken már korábban létezett magasabb társadalmi műveltségnek történeti maradványai, melyek hol nagyobb, hol csekélyebb épségben még megvannak; vagy úgy hogy a foglaló nép közléte teljesebb kifejtése által a maga körében alkot társadalmilag nevezetesebb helyeket (p. o. vallásos és egyházi, politikai stb. czéloknaál fogva), melyek a nemesebb néprédek összpontosítása tekintetéből kitünőbb jelentőséget nyernek, és oly helységekke lesznek, melyek a körülményekhez képest szintén városoknak nevezhetők, sőt különös intézkedéseknek következtében, s kiválólag a nép

¹⁾ »Honi városaink befolyásáról nemzetünk kifejtésére és csinosulására « A m. t. Akadémia történettudományi pályamunkái. I. köt. Buda, 1841. 17. l.

nemzeti pietásának alapján valóságos városok is. — 2) A dolog természetében fekszik, hogy a városok és a városi életnek keletkezésében mindig kettős momentumot kell megkülönböztetni, melyeknek egyikét belsőnek, másikat külsőnek jelezhetjük. — 3) A belső momentumok a népeletnek mindazon anyagi és szellemi tényezői, melyek bizonyos helyen a társadalmi lét oly emelkedését és felvirágzását eredményezik, hogy városok keletkezésére ok és alkalom legyen. Közvetlenül az anyagi eredmények jönnek tekintetbe; névszerint az ipar és a kereskedés legtágabb értelmében, s mindazon társadalmi nyilatkozatok, melyek azokkal lényeges összefüggésben vannak. Néha megtörténik az is, hogy a közhatalom összpontosítása, p. o. fejedelmek székhelyein, városok keletkezésére szolgáltat alkalmat. De magában világos, hogy a társadalmi létnek itt feltételezett emelkedésére és felvirágzására a népszellem oly hatásos lendülete is szükséges, mely a régi költő szavának »Mens agitat molem« megfelel. Különben azt sem hagyhatjuk tekinteten kívül, hogy a városi élet kifejtésére és jellemére a helyi (geographiai, topographiai stb.) viszonyoknak szintén hatalmas befolyásuk van; úgy hogy a tengeri és a szárazföld belsejében fekvő városok; továbbá azon városok közt, melyek nagyobb folyók partján, vagy terjedelmes síkságon, vagy hegyeken, avagy völgyekben épülnek, szintén nevezetes a különbség. — 4) A külső momentumok az államhatalomnak azon határozmányai, s a helybeli szabályozásnak azon intézkedései, melyek egy részről a városok kebelében oly társadalmi rendet biztosítanak, mely a városi élet felvirágzásának kívántatósága, s másrésről maguknak a városoknak fennállását is kellőleg támogatják. S ezen határozmányok és intézkedések az államok alkotmányával és törvényhozási fejlettségével, a nemzetek culturájával, a kor uralkodó eszméivel, a népek szellemével, vallásával, nemzetiségével stb. állnak legszorosabb összefüggésben; de mindig olyanoknak is kell lenni, hogy midőn a városok lakosainak erkölcsi törekvéseit nemesítik, egyszersmind szellemi és anyagi erejét is gerjesztés és buzdítsák. — 5) Ezekhez képest az európai városok léteben három történetileg nem kevesbé mint társadalmilag fontos phasist különböztethetünk meg: az alakulás conjunc-

turáit, a teljes fejlettség stadiumát; s a gyakorlati hatásnak, a nemesebb cultura terjesztésében, és a vidéki élet szellemi és anyagi érdekei termékenyítésében mutatkozó iránylatait.

Habár fejtegetésemnek fő tárgya itt honi városainknak jogi állapota a múltban és jelenben, — s ehhez képest az imént kiemelt tekinteteket különös figyelemmel hazánk városi életére vagyok hivatva méltatni: mindamellett — miután mind a történelem, mind Európa mostani kulturai viszonyai határozott solidaritást bizonyítanak Magyarországra és a civilisált külföld városi élete közt — itt általánosabb álláspontot kell elfoglalom, mely t. i. ezen solidaritásnak is megfelelően. S ez a positiv objectivitásnak álláspontja, mely itt a multa nem kevesbé mint a jelenre nézve az összehasonlító módszer alkalmaztatásában bírja súlypontját.

Ennek értelmében jogtörténeti fejtegetésem alapjául főképen azon tényezőket kell kalauzál követnem, melyek hazánkban szintűgy mint egész Európában a városok és városi élet keletkezését akképen eredményezték, a mint azok későbbi civilisatióknak egyik főtámaszává lettek. A dogmatikus fejtegetés is ugyanazokat, az újabb idők fejleményeihez képest átalakult minőségek szerint, a jelenkor eredményeivel összefüggőleg veszi szemügyre.

II.

Az európai városok, mint az újabb kulturai életnek egyik leglényegesebb momentuma egészben véve a XII. század végén lettek teljesen kifejtett történelmi jelenséggé. Azon időt tehát, mely addig lefolyt, s melynek áttanulmányozása egyes népeknél, névszerint a németeknél, az újabb irodalomnak egyik kedvencz tárgya, tulajdonképen csak mint városaink előkészítő és alakító korszakát kell tekintenünk, s noha az egyes államokat és országokat külön-külön tekintve, a városi élet nem mindenütt ugyanazon időben és ugyanazon módon és eredménnyel találta kifejtve, általán véve mégis, és egész Európa kulturájára nézve annak tulajdonképi hatása csak a XIII. század óta mutatkozik félreismerhetlen ténynek¹,

Azon általánosabb tényezők, melyeket itt a városok alakulására, és a városi élet keletkezésére nézve tekintetbe vennünk szükséges, a következők:

1) A társadalmi és politikai rendnek, a népvándorlás viharai utáni ujjaalakulása.

Kétségtelen, hogy a népvándorlás Európában mindenütt erős pusztításokat tett. De ezen pusztítások nem mindenütt vonták maguk után ugyanazon következtetéseket; s a X. század óta az ujonan keletkezett államokban és országokban a politikai és társadalmi rend is különböző új alakító elemek által nyerte későbbi fejlődésének irányát és jellemét. Itt tehát kétféle tényezőt kell megkülönböztetni; azokat, melyek pusztítottak és rontottak, és azokat, melyek a köz- és magánéletet ujja alakították és újból rendezték.

A pusztító és rontó tényezők általában és közvetlenül a népek vándorlásából indultak ki; de Európa déli részeiben más politikai és társadalmi fejleményeket vontak maguk után, mint annak északi részeiben, s úgy szintén nyugaton máskép hatottak mint keleten.

Európa déli részeiben, melyek egykor a római világbirodalomnak voltak alkatelemei, az ó-világ kulturája sehol egészen meg nem semmisítettett; s habár itt ott csaknem kiirtva látszott lenni, maradványai ilyen helyeken sem tűntek el teljesen, míglen másutt az új rendnek megállapításában igen nevezetes befolyást és hatást gyakoroltak. Éjszaki Európában ez a dolog természeténél fogva máskép állt. Mert ide a római népnek győzelmei és hódításai ki nem hatottak, s így kulturája sem tudott meghonosulni; tehát az itt lakott népek köz- és társadalmi létének új alakítására sem gyakorolhatott közvetlen befolyást.

A nyugat és a kelet közti különbségre nézve tekintetbe veendő, hogy míg a nyugat politikai és társadalmi regenerációja a germán népeknek volt műve; keleten egy új rendnek megállapítására a germánok ittlétök közvetlenül ható maradványát nem hagyták hátra, s hun-scytha és szláv népek lettek annak nemcsak megállapítói, hanem alapítói is; kik ebben azon oknál fogva sem voltak képesek oly mély hatást gyako-

rolni, mint nyugaton a germánok, mivel itt a byzanci császárság a nyugati birodalomnak megbukása után is még képes volt a népvándorlás pusztításainak, sőt a XIII. században az u. n. latin foglalás mélyebb hatásának eredménynyel ellent állni, és csak 1453. szűnt meg létezni. Azonkívül a keleti Európa és Ázsia nyugata közt a XIII. század közepéig, azaz a nagy mongol pusztításig még fennállt összeköttetést sem szabad tekinteten kívül hagynunk.

2) A keresztyénség, melynek általános, nem kevesbé köztörténeti mint kulturai nagy fontosságára csak röviden figyelmeztetek. Itt közvetlenül annyiban bir különös jelentőséggel, a mennyiben nagy Konstantin óta (megh. 337.) a római birodalomban általános uralomra emelkedett; a barbar népek közt nemcsak mint vallás, hanem mint a szellemi kultúra leghatalmasabb terjesztője is fontos, noha a german, a hun-scytha és a szláv népeknél különböző hatással; nyugaton a római nyelvet és jogot, keleten a görög nyelvet és a római-görög jogot tevéen magáévá, ezeknek részint terjesztését, részint befolyását segítette elő; s általán véve, hol közvetlenül, hol közvetve, az európai civilisációnak azon szellemi tulnyomóságát eszközölte ki, melynél fogva a nem keresztyén kulturai körökkel szemben, minden ezekhez tartozó államok és népek fölött feltétlen suprematiát gyakorol. Megjegyzendő, hogy a nyugati és keleti keresztyén egyházak közti szakadás csak a XI. században állt be; a reformatió társadalmi jelentőségének kérdése pedig az itt szóban lévő viszonyok álláspontjához nem tartozik.

3) Az ó-kor maradványai, a mennyiben a népvándorlás viharai közt el nem enyésztek, s ezután az új rend alakulására szintén hatással voltak. Itt névszerint az egykori római birodalom után a X. és XI. századokban még meg volt maradványok, s az ezekhez kötött traditionalis reminiscenciák felemlítendők. Ezek hol erősebbek voltak (Olaszországban, déli Franciaországban, a német birodalom déli és nyugati részeiben), hol gyöngébbek (éjszaki Franciaországban, az ibériai félszigeten, Angliában, Magyarországon); de mégis mindenütt az újabb kulturai fejlődésnek hatalmas momentumai lettek. Jelentőségek már a frank birodalomban mutatkoztak;

a byzanci birodalomban pedig azon alak szerint, melyet a keresztyénség által nyertek, a fennálló kulturának úgyszólván egyetlen alapja voltak. Mi kiválólág azon hatásukat vesszük itt szemügyre, melyet a XII. századtól fogva az európai nemzetek és államok kulturájára és jogéletére gyakoroltak.

4) Az európai társadalmi és államrend alapításában nevezetesebbé lett népeknek nemzeti szelleme, melyet szintén csak annyiban veszek szemügyre, a mennyiben jogalkotó hatással birt, és e tekintetben az egyes államok és országok törvényeiben és jogi szokásaiban gyakorlatilag nyilvánlik. Különben a nemzeti szellem hatását az európai jogélet alakítására és fejlesztésére már két előbbi akadémiai értekezésben («Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog» 1875. nov. 2. s »Az országos jog és a particularis jogok közti viszony hazai jogrendszerünkben« 1876. mart. 20) méltattam részletesen.

5) Általán véve az európai köz- és kulturai történelem fordulatai és eseményei, a mennyiben a civilisált világ, s az egyes államok és országokban fennálló intézmények keletkezésére és alkotására nevezetesebb hatással bírtak. Ezek, mint pozitív tényezők, a városok keletkezésére, s a városi élet alkotására és fejlődésére is hatottak, s így minőségökhöz képest kétfélék, t. i. általánosak, melyeknek hatása az egész civilisált világra terjedt, és különösek, melyeknek hatása csak egyes államokra és országokra szorítkozott. Az előbbiek nevezetesen a keresztes hadak, a világkereskedésnek fordulatai, a nyugat és a kelet közti közelebbi érintkezésnek az anyagi érdekek terén mutatkozó számos következménye, a szellemi élet ébredése, és későbbi emelkedésének phásisai stb. Az utóbbiak pedig mindazon események, melyek egyes államok és országokban a közélet szervezésére, a fennálló társadalmi és jogi intézetek sajátos jellemére és rendezésére döntő vagy elhatározó befolyással bírtak, s melyeknek részletes kifejtése az egyes speciális jogtörténetek és az egyes fennálló jogrendszerek köréhez tartozik. Itt az általános és különös tényezők közti viszonyra névszerint azért figyelmeztetek, mert a köztök fennálló különbség nemcsak a fejtegetésnek általános és különös álláspontját jelzi, melyeknek mindazál-

tal elseje a különös, és utóbbika az általános tényezőket is, de csak úgy van hivatva vizsgálódásai körébe vonni, hogy saját minőségét azokra át ne ruházza; hanem mint olyan, objectiv jelentőséggel is bír, melynél fogva magának az események és történelmi jelenségek hatásának és gyakorlati horderejének eredménye. Így névszerint a nyugat és a kelet közt nevezetes különbségre találunk, mely az egyes államok és országok társadalmi és jogfejlődéseiben, itt is ott is, de mindenütt sajátos jelenségekkel és módosításokkal szintén mutatkozik.

S ezekhez képest kiválólag Olaszország, a német birodalom, Franciaország, az ibériai félsziget, Anglia és az ahhoz tartozó országok, Skandinavia, a byzanci császárság, Lengyelország és az orosz birodalom városéletét és városjogait külön kell tekintetbe vennünk; s ezen áttekintés alapján oly álláspontra emelkedhetünk, melyből Magyarország városéletét és városjogait sikerrel áttanulmányozhatjuk és kellőleg méltathatjuk.

Általában azt kell még megjegyeznem, hogy a tanulmányok ezen neme csak újabb időben dicsekedhetik nevezetesebb eredménynyel. Még a múlt századnak végén a fejtegetések többnyire oly szűk korlátok közt állapodtak meg, s a történeti anyagot oly kevésbé voltak képesek mélyebben áthatni, hogy azok vívmányait is a tudományok mai állásához képest nagyobbára csak előkészítésnek lehet tekinteni. Az újabb vizsgálódásoknak amazokkal szemben hármias nagy előnye van; mert anyagilag véve már sokkal gazdagabb kútforrással bírnak, alakilag véve ezen apparátust sokkal kritikaibb felfogás szerint méltatják, s — mi a tudományos tanulmányozás álláspontját és vívmányait illeti — oly módszer követnek, mely a tárgy többoldalú öntudatos megismerését, és az eredmények önállóbb rendszeres megállapítását teszi lehetségessé.

Mindamellettt az előkészítést sem szabad kicsinylenünk. Mert névszerint Montesquieu már oly helyes álláspontot foglalt el, hogy az újabb tudományosságnak is mintául szolgálhatna, ha a társadalmi és tulajdonképi jogi tekinteteket egy-

oldalu politikai iránylatoknak fel nem áldozta volna. ¹⁾ Azon kívül látni fogjuk azt is, hogy a kútfői anyag gyűjtésében már a mult század valóban nagyszerű eredményeket mutatott fel. De a mult századi fejtegetések az egyes államok közti solidaritást is nagyobb határozottsággal és elfogulatlanabb objectivitással méltányolták, mint ma szokásos.

III.

A XIII. században a városok és a városi élet egész Európában teljesen kifejtett tény voltak. Jelen vizsgálódásomban tehát, a hol tüzetesen és tulajdonkép csak a városjogokról szölok, ezen időpontot fogom fejtegetésem alapjául venni; az egyes államok és országok régibb viszonyait csupán annyiban veszem szemügyre, a mennyiben uralkodó iránylatai az itt szóban lévő városjogok szempontjából fontosak.

Ehhez képest:

a) A városi életnek két általános jellemvonását különböztetem meg, t. i. egy negatív és egy positiv jellemvonást.

A negatív jellemvonásnak fő súlypontja abban fekszik, hogy a városi élet eredetileg mindenütt ellentétet képezett az országok általános közéletével. Ez csaknem egész nyugaton az országos jelentőségre emelkedett feudalismuson alapúlt, tehát a feudális nemességben bírta fő támaszát. Magyarországon és Lengyelországban is a nemesség és városi élet közti ellentét volt határozottan kifejtve. Ezen ellentétnek következményei azonban nem mindenütt ugyanazok voltak. Legérdekesebb e tekintetben Olaszország és a német birodalom, hol a feudális nemesség mellett városi nemesség is alakult; nem különben Franciaország és Dalmatia is, melyeknek városi életére Olaszország gyakorolt hatalmas befolyást. Éjszaki Franciaország, kiválólág Flandria, a városi democratiá-

*) Helyesen mondja e tekintetben a híres Giraud: » *L'Esprit des lois* aurait imprimé, sans doute, une direction nouvelle aux études juridiques, si les questions politiques n'avaient complètement absorbé l'attention.« Essai sur l'histoire du droit français au moyen âge. I. köt. Paris, 1846, Avertissement XI. 1.

nak lett ugyszólván bölcsőjévé; s minthogy keleti Európában, névszerint Magyarországon és Lengyelországban, a városi élet emelkedésére különösen flandriai gyarmatok hatottak, oly városi nemességre mint akár Olaszországban, akár a német birodalomban, itt nem találunk. Az ibériai félszigeten a városi viszonyok a XI. század óta nagyobbára déli Franciaország mintájára alakultak; de Aragoniában egyik-másik város, névszerint Saragossa polgárai országos nemességgel ruháztattak fel. Angliában a nemesség és a városok közti ellentét a közviszonyok szerencsés kifejlése folytán már a XIII. században egyenlített ki, úgy hogy London azon túlnyomó befolyást, mellyel Anglia történetében birt, polgársága jogositványaiiban támaszkodó szervezetének alapján gyakorolta.

A positiv jellemvonás kiindulási pontját a társadalmi életnek a városok kebelében történt felvirágzásában birta, mely a kereskedés és ipar által támogatva, nemcsak a városok nagyobb vagyonságát eredményezte, hanem politikai jelentőségeket is annyira kifejtette, hogy itt-ott valóságos közhatalomra emelkedtek. Legszerencsésebbek ebben az olasz tengeri városok voltak, névszerint Velence és Genua, melyek ekkép lettek önálló köztársaságokká és főrangú hatalmasságokká. De a német hanza, a flandriai és németalföldi tengeri városok, s Cataloniában Barcellona város is ezen úton emelkedtek a politikai önállóságnak igen magas polczára.

b) Érdekes volt a középkori városok viszonya az államhatalomhoz. Olaszországra e tekintetben kevesbé hivatkozhatunk; mert azon körülmény, hogy éjszaki része a X. században a német birodalomnak »pars adnexa«-jává lett; de másrésről közéletére nézve a pápák és a siciliai normann királyokban a császárok irányában mindig hatalmas és kész pártfogókra talált, itt egészen sajátságos, sőt — lehet mondani — kivételes fejleményeket eredményezett, melyek az 1184-ki konstanci békekötésben határozott közjogi megállapítást is találtak. A többi Európáról csaknem kivétel nélkül azt lehet mondani, hogy a városok, melyek a X. és XI. századokban még igen szoros közigazgatási korlátok közé voltak helyezve, úgy hogy más községektől gyakran csak lakosaiknak nagyobb száma, erősebb társadalmi köteleke, és önállóbb

vagyonossága által különböztek, — később császári, királyi és fejedelmi privilegiumok alapján a XV. század végéig mindinkább nagyobb és nagyobb szabadalmakat nyertek; anélkül azonban, hogy önállóságuk a municipális kitünőbb állásnál magasabb pontra emelkedett, és politikai függetlenségévé alakult volna. Noha pedig ennek folytán a városok csaknem mindenütt az országos és birodalmi rendek közt nyertek helyt; ez még sem ugyanazon módon történt mindenütt; s már azon szövetségek is, melyeket a városok több országban jogaik biztosítása végett a XV. század kezdetétől fogva maguk közt kötöttek, világos bizonyosságul szolgálnak annak, hogy politikai állásuk már nem csekély veszélyeknek volt kitéve. Egyes városok p. o. a német birodalomban Nürnberg és Augsburg, s némi ideig a hanzavárosok is, ezen veszélyeknek sikerrel álltak ellent; de a birodalom keleti részeiben, — az egyetlen Boroszló városon kívül, mely a sléziai hercegekkel sokáig egyenlő állással bírt — a városok csak annyiban nem indultak hanyatlásnak, a mennyiben egyes hatalmasabb fejedelmek székhelyei voltak, és ezektől pártfoglaltak; másutt pedig csak szövetségek formájában, p. o. mint a rajnai, vagy a sváb városok szövetsége a német birodalomban, voltak képesek az előbbi időben nyert szabadságot úgy a hogy megtartani. A Svajczban és Németalföldön is szövetségek alapján keletkeztek és tartattak fenn oly politikai conjuncturák, melyek azoknak független államképen nemzetközi elismerését 1648. eredményezték.

c) Megjegyzendő, hogy a városjogok szempontjából a városok épen említett külviszonyai csak alárendelt jelentőséggel bírnak. Fontosabb e tekintetben belviszonyaik rendezése; s erre nézve közjogilag leginkább helyhatósági hatalmuk, önkormányzati jogosítványuk, és önálló törvénykezősők, magánjogilag pedig polgáraik személyes szabadsága, és a városi területnek a városi községeket illető tulajdona tekintetbe veendő. Számos egyéb jogosítványok, melyek a városokat az említetteken kívül, a körülményekhez képest, megillették, részint jogilag véve kevesbé fontosak, részint amazoknak csak következményei voltak.

d) Ide tartozik névszerint az egyháznak jogi állása a városokban, mely nem a feudalismus, hanem a városi szabadság tekintetei szerint volt szabályozva. Itt minden részletes megállapodás a városi község egyházi kegyúri jogában gyökeredett; mely azon kívül azt is eredményezte, hogy a városok lakosai nemcsak buzgó, hanem vallás dolgában is művelt és értelmes keresztyének voltak. A városok egyházi épületei és ezeknek díszítményei a középkori művészet legbecsesebb maradványai és kincsei közé tartoznak; s minthogy a városok falai közt az iskolázás is sokkal tökéletesebb és szabadelvűbb volt mint másutt; egyes városokban főiskolák is keletkeztek, melyeket a városi hatóságok és lakosságok segítettek és támogattak: ennek folytán a szellemi emelkedettség fokhelyeivé is lettek. Egyébiránt az egyházi történet bizonyosságát nyújtja annak, hogy a városokban a papság és a világi intelligencia közt is sokkal szorosabb viszonyosság állt fenn, mint másutt, hol a feudalismus hatása a főpapságra nem kevesbé hátrányos volt mint az alsóra. Homályosabb jelenségekre csak ott találunk, hol a városok békéjét belső pártoskodás háborgatta. Érdekes az is, hogy a zsidókkal szemben a városok kebelében rendszerint nagyobb idegenkedésre találunk, mint a városokon kívül; a minék egyébiránt egyik fő oka az volt, hogy a zsidók üzletének concurrentiája nem ritkán a városi polgárok kereskedését és iparát zavarta.

e) Nemzetiség tekintetében a városok rendszerint nem voltak a békességes egyetértés és kölcsönös méltánylatnak kedvező színhelyei. Ott hol a városok a jövevényeknek idegen népek közti gyarmattelepítvényei voltak, mint nagyjából Európának egész keletén, kiválólág a XII. és XIII. századokban, ily jelenség a viszonyoknak csaknem természetszerű következtése volt. De sokkal komolyabb szint nyertek azon egyenetlenségek, melyek ugyanazon város egyenlő jogú, de különböző nemzetiségű polgárai közt támadtak. Hazánk is erre nézve tanulságos adalékot nyújt; mert Buda is kétszer volt ilyen egyenetlenségek színhelye; 1386. midőn kis (Paris) Károly király megsebesítése és elfogatásának alkalmával az olasz ajkú polgárok formaszerű üldözésnek lettek tárgyává, és 1438., midőn Zsigmond királynak halála után ellenséges

összeütközés tört ki a város magyar és német ajkú lakosai közt.

f) Végre fel kell még emlitenem, hogy azon hatalmas szellem, mely egykor lelkesítette az európai városokat, s mint a városi élet jogalkotó és jogszabályozó tényezője, kezdve a XIII. századtól a XV. század végeig, rendkívüli módon fontosnak bizonyodott; a XVI. században ezen hatályából már egész Európában ki volt vetkőztetve. Mert ekkor Európa a törvényhozás és a jog körében is egy magasabb eszmének, t. i. az állam eszméjének hódolt, melylyel szemben a városi minőség csak annyiban bír már jelentőséggel, és fog bírni mindig, a mennyiben az újabb állam fogalma épen a közép- és renaissance-kori városi életből vette lélekadó elemének főerejét. S ez annál jelentékenyebb és annál fontosabb, minthogy azon vezérelveknél nyitott utat, melyek a XVI. század óta az európai államok és országok jogrendezésében irányadók lettek, s előhirdetője volt azon közszellemnek, mely a XVI. században uralomra emelkedett, a XVII. század alatt folyton folyva hol nagyobb, hol kisebb akadályokkal küzdött, s elvégre korunk civilisatióját mégis kivívta.

S ezek után már az egyes államok és országok városjogainak alakulását és fejlődését veszem szemügyre. Névszerint

A) Európa nyugatán:

1) *Olaszországban* az újabb jogtörténelmi tanulmányoknak egyik fontos vívmánya az, hogy régibb és újabb kutatásoknak alapján, nemcsak a városjogok keletkezésére és tartalmára nézve jutottak biztosabb és alaposabb eredményekhez, hanem a városok középkori szervezésének kérdése is, az egykori római municipális intézményekkel való összefüggését illetőleg, már sokkal nagyobb világosságba van helyezve.

Egészen véve, valamint az akkor egész Éjszak- és Közép- Olaszországban fennállt jognak uralkodó jelleme a szakadottság, úgy a városjogok is túlnyomólag particuláris jogok minőségében tűnnek fel, melyek közt az egységet egyedül az u. n. közönséges jog, a »Jus Commune« közvetítette, s melyek-

nek külső kifejezését az egyes városok statútumaiban találjuk. ¹⁾

Kitetszik ebből, mily fontos volt a tudós Troya Károlynak az 1847-ki »Congresso dei scientiati Italiani« alkalmával tett indítványa »intorno ad una raccolta generale degli statuti delle città Italiana«; mely indítvány elfogadtatván, nemcsak a városi statútumok átkutatásának adott új lendületet, hanem általánvéve a középkori városi jogok és városi viszonyok mélyebb tanulmányozásához is vezetett.

Nem lehet feladatomból, sem a múlt századnak e tárgyra vonatkozó nagyszerű irodalmi apparatusát itt megismertetni, sem azon számos munkákat kritikailag fejtegetni, melyekben Savigny híres, a római jog középkori történetét tárgyzó munkája óta, első rangu tudományos notabilitások, Simonde de Sismondi, Leo Henrik, Sclopis Frigyes, gr. Baudi de Vesme Károly, Bethmann Hollweg Móritz Ágost, Hegel Károly, Hauleville Prosper és mások, újabb időben ezen kérdéshez szoltak. Nézetem szerint elég itt a kérdésnek két oldalát, t. i. a köz- és a jogtörténetit, szigorúan megkülönböztetni. Az előbbire nézve úgy hiszem, hogy az »Archivio Storico Italiano«-ban az évek hosszú sorozata alatt megjelent számos vizsgálódások az álláspontot, melyből ezen kérdést szemügyre venni és fejtegetni kell, már feltüntették; s mi az eredményeket illeti, Emiliani Giudici Pál »Storia dei Comuni

*) A városi statútumoknak az Olaszországban általán véve fenn állt jogrendszerrel való szerves összefüggését a XIV. századra vonatkozólag Baldus akkori jogtudós ekkép formulázta: »Omnes populi possunt facere sibi statuta, et ubi cessat statutum, habet locum Jus Civile. Populi ergo aut vivunt communibus legibus, aut propriis statutis, vel propriis consuetudinibus. Jus Commune appellatur hoc Jus Civile, ubi viget eius auctoritas; sed ubi non viget, tunc vocatur Jus Commune Jus proprium, id est proprium statutum, quod sibi quilibet populus constituit« stb. (ad l. 7. Dig. de Just. et Jure). Ezen tételt az olasz XIX. századi jogtudomány felfogásához képest Sclopis Frigyes következőleg magyarázza: »Lo statuto era dunque legge d'eccezione, se nel luogo dov'esso era in vigore si osservava pure il diritto comune; era legge generale, se il diritto comune non si ammetteva. Così la Lombardia e la Toscana seguivano il diritto romano come diritto comune, e ad un tempo i loro particolari statuti; mentre all'incontro la legislazione veneziana riposava particolarmente

Italiani» című munkájában (3 kötet.) Florencz, 1864—66. tökéletesen megnyughatunk. De sokkal fontosabb és nehezebb a jogtörténeti fejtegetés. Mert itt a részletes kérdések oly nagy számával találkozunk, s a kütfői apparatus, melyből azok megfejtendők, oly óriási, hogy sok kérdésre kritikailag kielégítő feleletet még nem igen várhatunk. Tekintsük csak Ficker Gyula nagy szorgalommal kidolgozott munkáját: »Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens« (4 köt. Innsbruck, 1868—73.), s meg fogunk győződni a nyílt kérdések azon nagy számáról, melyek itt a tudomány alapos megfejtésére még várakoznak.

Kedvező körülmény az, hogy Troya fenn idézett felszólítása a vizsgáladásnak gyakorlati irányt jelölt ki; s miután egyes nevezetes olasz városok régi statútumaikat történeti teljességgel és kellő kritikai pontossággal már maguk kezdték közzé tenni, sőt nagy részben közzé tették is; az eredmény iránt is már legjobb reménnyel lehetünk, a nélkül azonban, hogy ezen kutatásokat csak nevezetesebb részeikben is már befejezetteknek mondani lehetne.

2) A német birodalomra nézve megjegyzendő, hogy itt a városok és a városi szervezet keletkezésének kérdése még 60 év előtt az irodalom figyelmére alig volt méltatva, hogy mindazáltal vagy egy félszázad óta az a szaktudósok vizsgálódásainak egyik kedvencztárgyává lett. Míg a római német birodalom fennállt (tehát 1806-ig), az általános vélemény Widukind Krónikás ismeretes elbeszélését követve ¹⁾, I. vagyis madarász Henrik királyt a városok alapítójának tartotta ²⁾.

sugli statuti, e in loro mancanza sull'equità naturale« stb. (Storia della Legislazione Italiana, II. köt. I. r. Turin, 1863. 117. l.); a mit Milano, Verona, Florencz, Velenceze, Génua, Bari, Nápoly, Turin és Roma statútumainak részletesebb megvizsgálása által határozottabban felvilágosít.

¹⁾ »Heinricus Rex accepta pace ab Ungariis ad novem annos, ex agrariis militibus nonum quemque eligens, in urbibus habitare fecit, ut ceteris octo confamiliaribus suis habitacula extrueret« stb. Widukind I. c. 35.

²⁾ Maga Pütter, kit egykor a német birodalom legelőkelőbb publicistájának tartottak, erre nézve következőleg nyilatkozik: »Hauptsächlich haben wir dieser Regierung (értetik I. Henrik király uralkodása) die grosse Veränderung zu verdanken, die im inneren Zustande von ganz

Az első, ki ez ellen felszólalt, Eichhorn Károly Frigyes volt, 1815. különös vonatkozással Köln városra azt állítván, hogy a német városok középkori szabadsága közvetlen összefüggésben állt a római provinciális városok municipális rendezésével. ¹⁾ Vizsgálódásai akkor általános viszhangra találtak, s Leo Henrik és Hegel Károly a lombard városok régi viszonyaira vonatkozó kutatásai daczára is, melyekkel Eichhornt megczáfolni kísértették, a dolog lényegét tekintve hypothesis ezen kérdésben az ötvenes évekig általános irányadásul szolgált. Ma nem nehéz bizonyítani, hogy Eichhorn combinatiói téves feltételezésekből indultak ki; s hogy névszerint Kölnben, és szintúgy a többi városokban is, melyekre ő hivatkozik, már a frank birodalom korában római eredetű intézmények többé fenn nem álltak, úgy hogy azoknak a német korszakba átvonuló folytonossága semmikép sem bizonyítható. Ennek folytán a római világgal való összefüggésről itt jelenleg csak annyiban lehet már szó, a mennyiben kétségtelen, hogy néhány német város egykori római municipiumok és colonialis városoknak helyén a régi maradványok és romok alapján keletkezett. Különben a városi szervezet eredetére nézve három újabb, egymástól különböző felfogásra találunk, melyek szerint t. i. Nitzsch K. V. azt a frank udvari jogtól ²⁾, Arnold Vilmos az immunitások által fenntartott ősrégi germán népszabadságtól ³⁾, Maurer György Lajos pedig a városok régi falai közt határozottabban kifejtett ősgermán határalkotmánytól (Markgenossenschaft) ⁴⁾ származtatják. Ezek mellett Wilda Vilmos Eduard véleménye többektől elfogadtatott, ki a régi germa-

Deutschland davon abhängt, dass es jetzt mit Städten angebaut ist; da bisher ausser Bergschlössern und Rittersitzen oder Klöstern, die etwa mit Mauern umgeben waren, alles übrige nur aus einzelnen Höfen und Dörfern bestand« stb. Hist. Entwicklung der heutigen Staatsverfassung des Teutschen Reichs. I. köt. Göttinga, 1786. 105. l.

¹⁾ Über den Ursprung der städtischen Verfassung in Deutschland. (Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft. I. és II. köt.)

²⁾ Ministerialität und Bürgerthum. Lipse, 1859.

³⁾ Verfassungsgeschichte der deutschen Freistädte, 2 köt. Hamburg és Gotha, 1854.

⁴⁾ Maurernek erre vonatkozó munkái közt legfontosabb a »Geschichte der Stadtverfassung in Deutschland« 3 köt. Erlangen, 1869—70.

nok testületi életének a társulati egyletekben (Gilde) nyilatkozó eredményekben keresi a német városszervezésnek ősi alapját ¹⁾; a mit újabb időben Gierke Otto bővebben kifejtett. ²⁾

Jelen előadásomnak szempontjából azon szorgalmas kútfői tanulmányokat és genialis combinatiókat, melyek az épen említett vizsgálódásokban foglaltatnak, őszinte készséggel méltatom; a szóban lévő kérdést mindazáltal azok által teljesen megfejtettnek még nem találom. Különben itteni álláspontomból, már azon tökéletesen bebizonyított történelmi tényben megnyugszom, hogy a városi élet felvirágzásának, és a városi szabadság biztosításának folytán, a német városok községi és társadalmi viszonyai a XII. században már határozottan alakítva léteztek, melyek azóta császári privilegiumok védelme alatt csaknem önállólag rendeztettek; s hogy az így keletkezett városjogok egyes városok közti szövetezések útján, és egyéb szerencsés körülmények támogatása mellett más és más városokra terjesztettek ki, s ennek folytán nevezetes felvirágzásnak indultak. Ehhez képest az egyes városok közt keletkezett jogi összefüggésnél fogva anya- és fiókjegokat (Mutter- und Töchterrechte) különböztetnek meg, melyek ezen u. n. filiatio szerint a városjogok több rendszerévé, vagyis több u. n. családokká (Familien der Städtrechte) csoportosultak.

A német városjogok ezen családjai leginkább a következők:

a) A *köl*ni jognak családja, melynek nevezetes fiókjoga volt *Brisgoviai Freiburgnak* joga. A kölni jogot közvetlenül a felső-rajnai városok követték, Freiburg közvetítése mellett pedig a legtöbb sváb, a mai svajcei (névsz. Bern), és az alsátiai városok (névszerint Colmar és Hagenau) fogadták el. Strassburgnak azonban volt sajátos joga.

b) A *so*sti és a *dortmundi* jog családja, melynek mintájára a westfaliai városok jogai szabályoztattak. Soëstnek joga *Lübeckkel* közöltetvén, ekkép a lübecki jog (Lübisches

¹⁾ Das Gildenwesen des Mittelalters. Berlin, 1831.

²⁾ Das deutsche Genossenschaftsrecht. 2 kőt. Berlin, 1863—73.

Recht) alakult, mely az éjszaki és balti tenger melletti német városoknak szolgált mintául.

a) A *magdeburgi* jog, melynek hatása nagyszerű dimenziók szerint kelet felé lett fontos, úgy hogy mintájára Brandenburg, Pomerania, Thüringia, Misznia, Luzsicza, Szilázia és Lengyelország legtöbb városának jogai rendeztettek; sőt mely déli Oroszországba is elterjedt, hol Kiew és néhány más város jogára hatott. Nevezetes fiókjoga volt Kulm város joga is, mely Prusziában *kulmi jog* (kulmisches Recht) nevezete alatt nemcsak mint városi, hanem mint területiális jog is nevezetes lett.

Ezeket kívül Nürnberg, Augsburg, Straszburg, Regensburg, Bécs ¹⁾, Prága s általában a bajor és ausztriai városok jogai különös jelentőségre emelkedtek; a nélkül azonban, hogy ezek közt a fennebbihez hasonló filiatióra találjunk.

3) *Franciaországnak* is már a XII. század kezdetén volt nevezetes városélete, melynek felvirágzása az országnak mind déli, mind éjszaki részeiben folyton folyva számos érdekes eseményt és fordulatot foglalt magában. Főleg az éjszaki városok történetében (Mans, Cambray, Noyon, Beauvais, Saint-Quentin, Laon stb.) nevezetesek azon forradalmak és küzdelmek, melyek elvégre ott a városi szabadságnak meghonosulását és biztosítását eredményezték. Úgyisint a francia városjogok is mind számukra, mind tartalmukra nézve már a XII. századnak kezdetén érdemelnek különös figyelembevételt (Laon, 1128. Bourges, 1145. Arles, 1162. Reims, 1188. stb.); sőt ezeknek későbbi fejlődésében bizonyos filiatiói összefüggés is félreismerhetlen ²⁾. Mindamellet, valamint a francia jognak a »pays du droit écrit« és »pays du droit coutumier« szerinti szervezésében általán véve nagy szakadottságra találunk; úgy mutatkozik ez névszerint a városjogokban is. Se az oka annak, hogy a városjogok nem vol-

¹⁾ Tomaschek J. A. bécsi tanárnak érvei, melyekkel Bécs, Prága, Brünn, Iglau, és más cseh-morva ausztriai városok jogait egy családdá alakítani igyekszik, a kritika próbáját ki nem állják.

²⁾ Warnkönig L. A. és Stein L. Französische Staats- und Rechtsgeschichte, I. köt. Bazel, 1846. 260. sk. II.

tak képesek localis önállóságukat megtartani, de a városjogok formaszerű családjaivá sem alakultak, s csaknem mindenütt, hol a »droit écrit« mellett igen alárendelt helyet birtak, hol a »droit coutumier«-be beleolvadtak. Azonban azon szűkebb korlátok közt, melyek szerint magukban állók maradtak, általános jellemők az volt, hogy déli Franciaországban az olasz városjogok igen mély befolyásának voltak kitéve; míg északi Franciaország városjogaira a szomszéd német városok folyton folyva nevezetes hatást gyakoroltak. Csak a flandriai városok jogában mutatkozik nagyobb önállóság; a minnek következtében ezeknek későbbi fejlődése is nagyobb érdekekkel bír, mint a tulajdonképi francia városjogok későbbi sorsa.

4) Az ibériai félszigeten a XI. század óta a mórok elleni háborúk szerencsés eredményeinek folytán mind a spanyol királyságokban, mind Portugalliában az országos jognak restauratiója a régi Lex Visigothorum, vagyis az u. n. Fuero Juzgo alapján eszközöltetett; mely mellett a particuláris jogoknak számos csoportja keletkezett, amott »fuerok,« itt »foral-ok« nevezete alatt. Ezen particularis jogok sorában találjuk a városjogokat is, melyeknek tehát egészen véve ezen minőségben önálló jelleme itt nem volt.

Ehhez képest az ibériai félszigeten a városjogokat a municipális fuerok és foralok nevezete alatt kell keresnünk, melyeknél mindazáltal a combinatiók nagy különbsége találhatók. A régibb híres városi fuerok voltak Castiliában és annak annectált országaiban a fuero viejo de Burgos, a fuero de Toledo, fuero de Madrid, fuero de Zamora, fuero de Cuenca stb. Aragoniában és mellékországaiban a fuero de Daroca, fuero de Najero stb. Egyes városi fueroknak filiatio útján történt kiterjesztésére is találunk, hol statutarius formában, p. o. a fuero de Cuencanál, mely Fervel, Consuegra, Alcazar, Alarcon, Plasencia, Baeza és több más városra kiterjesztetett; hol octroirozás formájában, a mint p. o. maga bölc Alfons király egy kisebb fuero real-t Soría, Alarcon, Segovia, Valladolid stb. városokban is néhány módosításokkal léptetett életbe stb.

De kiválólag érdekesek az u. n. »fuerzo franko«-k, melyeknek kiindulási pontja déli Franciaország (az u. n. Marca

Hispanica) volt, s melyeket számos, az újonnan elfoglalt országokban letelepedett jövevények által alapított községek a francia városjogok mintájára részint maguk alkottak, részint különös carták vagyis privilegiumok útján nyertek. Ilyenek valamennyi spanyol országokban, s — mi nevezetes — Portugáliában is nagy számmal találtattak ¹⁾. Az egykor világtörténeti jelentőségre emelkedett »Usatici de Barcelona« ²⁾ is ezen úton keletkezett.

5) *Angliában* az angol-szászok invasiói a régibb római eredetű városoknak csaknem teljes elpusztulását vonták maguk után. ³⁾ Mindamellett már a Heptarchia első évszázadából reánk maradt törvények oly városokról tesznek említést, melyeknek polgárai saját ügyeikben a király tisztének főnöksége alatt bíraskodtak ⁴⁾; s nagy Alfréd király (871—900.) érdemei közt különösen a városok, névszerint Londonnak visszaállítása is emlittetik ⁵⁾. Később hitvalló Eduard királyról is az mondatik, hogy a városokat pártfogolta; s ugyanazon politikát követte hódító Vilmos is ⁶⁾.

¹⁾ Helfferich Adolf és Clermont G. Les Communes françaises en Espagne et en Portugal, Berlin és Páris. 1860.

²⁾ Helfferich Adolf, Entstehung und Geschichte des Westgothen-Rechts. Berlin, 1858 427. sk. II

³⁾ »Ruebant aedificia publica simul et privata, passim sacerdotes inter altaria trucidabantur« stb. Venerabilis Beda (megh. 731.) Historia Ecclesiastica I. 15

⁴⁾ P. o. Hlothar és Eadric törvénye (673.) 16. cz., hol a kentiek és londoniak közti kereskedésről lévén szó, az mondatik, hogy egyenetlenség esetében a panaszló a városba, a királyi terembe menjen (»thonne taeme he to wic to cyngaes sele«), hol ítélet fog mondatni.

⁵⁾ »Rex Aelfredus post incendia urbium et strages multimodas populorum, (886.) civitatem Londoniam, quae caput Regni fuit, obsidione vallavit, ubi omnes Anglorum nationes ad ipsum confluentes subiectionem fecerunt. Cives vero metuentes contendere contra Regem, apertis valvis civitatis ipsum honorifice receperunt« stb. (Asserius és Mathaeus Westmonasteriensis annaljai). Különben a dánokról is az mondatik, hogy magukat az öt merciai városban, t. i. Derby, Leicester, Stanford, Lincoln és Nottinghamban legtovább tartották, a minélfogva az »öt város polgárai«-nak gúnynevét nyerték.

⁶⁾ Ezen pártfogásnak érdekes maradványa az u. n. »Libertas Civitatum«, mely hitvalló Eduard törvényeinek függelékét képezi; hódító

Anglia városainak története, és az ottani városjogok szabályozása az által volt egyszerűsítve, hogy a normann foglalás, és a magyar carta kihirdetése óta a királyi hatalom gyakorlása és az ország szervezése oly erős hullámzásoknak nem volt többé kitéve, mint ez a continens államaiban történt, s hogy — noha a közrendet itt is gyakran pártoskodás háborgatta — ennek hatása a városi életre oly hátrányos még sem volt, hogy a városok jogi állásának fejlődésében zavart okozott volna.

Anglia városai közt az első helyet mindig London foglalta el, melynek még a szász dynastia korából való szabadalmait hódító Vilmos erősítette meg, ünnepélyes privilegiummal ¹⁾. Mellette még az öt kikötő város (u. n. »cinque ports,« t. i. Dover, Sandwich, Romney, Hastings és Hythe, melyekhez később Windchelsea és Rye is járult) emlittetik különösen, úgy azonban, hogy a XIII. század végeig számos más városra is találunk még, milyenek voltak névszerint Canterbury, York, Winchester, Dunwich, Helston, Yarmouth, Hereford, Gloucester stb. városok.

Kétségtelen, hogy ilyen előzmények után Angliában mindazon tények meg voltak, melyek érdekes városjogoknak alkatelemei lehettek volna. De ilyenek még sem keletkeztek: s ennek főoka az, hogy az önálló és a központi államhatalomtól független particularismus épen az angol jog fejlődésében nem birt soha oly tág térrel, mint a középkorban többnyire más európai országokban. Még a legegyszerűbb helybeli iparszabályozásokban is régi időtől fogva a központi államhatalomnak helyeslése olyannyira szükséges volt, hogy Glo-

Vilmosnak pedig egy a városokra nézve fontos törvényét a »Maiestatem Regiam« czímű jogkönyv vette fel (II. k 12. fejt. 17. §.): »Si natus servus, cujuscunque servus fuerit, quiete per unum annum et unum diem in aliqua villa privilegiata, sicut in burgo domini Regis, manserit, scilicet in eorum communia vel gilda tanquam burgensis, sine calumnia domini sui, vel alterius nomine suo, scilicet Ballivi vel Senescalli, eo ipso facto a jugo liberatur servitutis.« V. ö. Crabb György angol jogtörténetét Schäffnernek német fordítása szerint. Darmstadt, 1839. 75. l.

¹⁾ Norton György, Commentaries on the history, constitution and chartered franchises of the City of London. London, 1829. névsz. 231. l.

cester és York városok II. Henrik király korában (XII. században), midőn régi municipális autonómiájukba bízva, bizonyos szabályokat önhatalmulag megállapítottak, súlyosan megbírságotlaltak ¹⁾.

Ehhez képest az angol jognak mint »Common Law« és »Statute Law« régi bifurcationalis fejlődése úgy hozta magával, hogy, miután az angol városok a római birodalom korában ott létezett régi brittaniai városoknak előzményeivel határozottan szakítottak; különben pedig az angol államélet egyéb tényezőivel ellentétes irányt soha sem követtek ²⁾, sőt köve-
teik által már 1283. óta az országos parlamentben képviseltettek: Angliában magukban álló nevezetes particularis városjogok soha nem léteztek; s az egyes városokra fennállt különösségek mindig hol a Statute Law, hol a Common Lawnak köréhez számítottak. S ugyanaz áll Wales, Skócia és Írland városainak jogi állásáról is. A »Firma Burgi« pedig, melyek a XIII. században egy különálló rendszert képeztek, nem a városok jogait, hanem inkább pénzügyi viszonyaik szabályozását tárgyalták.

Különben bármilyen okszerűnek látszassék is más tekintetben az angol jognak ezen rendezése; az ottani viszonyok tárgyavatottabb ismerői azt a városokra nézve üdvösnek nem tartják ³⁾.

6) *Skandináviában* is a városjogok ezen minőségben mint a jogalkotás önálló eredményei, melyek szemben az országos joggal ellentétet képeztek volna, soha nagy fontossággal nem bírtak. *Izlandiában*, valamint valóságos városi

¹⁾ Madox Tamás, The history and antiquities of the Exchequer of the kings of England, 2. kiad. London, 1769. II. köt. 562. sk. 11.

²⁾ »In den Städten von England ist die Gemeinheitsverfassung nicht aus dem Bedürfnisse des Selbstschutzes hervorgegangen; sondern durch den Freisinn und Gemeingeist des Handelsstandes veranlasst worden. Hüllmann K. D., Städtewesen des Mittelalters, III. kötet, Bonn 1828. 60. l.

³⁾ »Die Städte waren von je her die schwache Seite des englischen Communalwesens geblieben.« Gneist Rudolf, Geschichte und heutige Gestalt der englischen Communalverfassung oder des Selfgovernment, 2. kiad. I. köt. Berlin, 1863. 445. l.

községek, úgy tulajdonképi városjog soha nem léteztek. *Norvégiában*, voltak ugyan városok, névszerint Nidaros, Borg, Oslo, de kiválólag Trondhjem és Bergen, s a XII. században keletkezett ott »Biarkeyar-reti« nevezete alatt egy határozott jogszabály, melyet általában Norvégia közönséges városjogának tartanak. De ezen utóbbi a városi viszonyok nevezetes fejlettségéről nem tanuskodik, és magában véve oly primitiv határozományokat tartalmaz, hogy tulajdonképi városjogi minősége ellen competens részről kétségek támaszthatnak¹⁾. S így Trondhjem városjogát, mely VII. Magnus királytól, az u. n. lagabaertől (törvényjavító, 1261—1280) adatott, és Bergen 1276-ki városjogát csak particularis jogoknak lehet tekinteni. Még kevesebbet jelent *Svédziának* »Biörkös-Rätten«-je (Jus Bircense), mely, valamint általában az ottani városi élet, igen fejletlen volt; a minél fogva itt is Gothland szigetének önállóbb és fejlettebb városjogai, s ezek közt különösen Wisby városnak joga, mely a középkori tengeri jognak egyik legfontosabb emléke, szintén csak particularis jogok voltak.

Nevezetesebb városjogokra tehát egyedül *Dániában* találunk, melynek »Jus Bircicum«-ja ugyan inkább csak városjog volt mint városjog; de hol Slezvíg és Flensburg a XIII., s Lund és Helsingborg a XIV. században már valóságos városjogokkal bírtak, s a többi városok is ezekhez hasonló jogszabályozásban részesültek. Mindamellett a dániai városjogok alakulására a szomszéd német birodalom, és névszerint Lübeck városjoga hatalmas befolyást gyakorolt; s kétségtelen hogy valamint Dániának városi élete soha a német városok jelentőségére nem emelkedett; úgy az ottani városjogok is a német városjogoknál sokkal tökéletlenebbek voltak.²⁾

¹⁾ Lásd Dahlmann F. K. Geschichte von Dänemark II. köt. Hamburg 1841. 350. l.

²⁾ Szabadjon e tekintetben Wilda vizsgálódásának eredményére hivatkoznom. »Die dänische Städte — így szól ez — waren im Verhältnisse zu den ausgezeichneteren Städten Deutschlands geringer an Umfang und Bevölkerung; der Handel war von geringerer Bedeutsamkeit; die Sonderung verschiedener Bürgerklassen trat weniger scharf hervor. In den dänischen Städten zeigt sich kein Kampf der Partheien. Es kommt

B) Európa keletén :

7) A *byzanczi császárságban*, valamint az egész jogfejlésnek, úgy névszerint a városok jogi állása meghatározásának alapjául a régi római jog szolgált ugyan, de miután bölcse Leo császár rendeletének folytán a IX. századnak második felében a városok municipális önállóságuktól megfosztattak; ¹⁾ a városi élet is minden közjogi jelentőségéből kivetkőztetett, s városjogokról ezen időtől fogva szó sem lehet.

8) A *szláv* eredetű népeknél általános jelenség az, hogy mindenütt csakhamar, és igen könnyen községek keletkeztek; hogy azonban ezen községek — ha mindjárt nagyobb terjedelmet is nyertek — a földmívelő községek (*commun rural*) primitív formáinál magasabb állásra maguktól nem emelkedtek. Ezt látjuk a nyugati szlávoknál nem kevesbé mint a balti tenger mellékieknél, a lengyeleknél nem kevesbé mint azon vidékeken, hol a IX. századnak második felében a varágok vetették alapját az orosz birodalomnak. Szláv népek által alapított államokban tehát városok csak kétféle módon létezhettek, vagy akkép, hogy szlávok telepedtek le oly vidéken,

hiez, dass die dänischen Städte nicht zu einem Grade der Unabhängigkeit von der Landesherrschaft, wie die vielen deutschen Städte gelangten stb. Städtegeschichten, wie sie das politisch zerrissene und aufgelöste Deutschland und Italien bieten, sind daher hier im Norden nicht zu erwarten. Demungeachtet zeigen sich aber im Norden wie im Süden dieselben Elemente, aus denen das Städtewesen hervorgegangen, und ein gleicher Entwicklungsgang, insoweit dieser nicht durch aussere Verhältnisse bedingt worden, stellt sich unsern Augen vor.« Das Gildenwesen im Mittelalter, 157. l.

1) »Inter veteres de decurionibus et curiis latae leges quaedam gravia et intolerabilia, decurionibus quidem nonnulla munera iniunxerunt, curiis autem privilegium, ut quosdam magistratus constituerent, suaeque auctoritate civitates gubernarent, praebuerunt. Quae nunc, eo quod res civiles in alium statum transformatae sunt, omniaque ab una Imperatoriae Maiestatis sollicitudine atque administratione pendent, tanquam frustra circa legale solum oberrantes, nostro decreto illinc submoverunt.« Imp. Leonis Augusti novellae constitutiones (a római törvénytár teljesebb kiadásainak függelékében) 46. constitutio,

hol már előbb városok voltak, p. o. a szlovénok, kik az avarok kíséretében az adriai tengertől éjszak-kelet felé a Száva és Dráva folyókig elterülő vidékeket elfoglalták, a szerbek és horvátok, kik a VII. században a byzanci birodalom éjszaki határvidékeibe költöztek, — s ezen esetben is a szláv-foglalás az ottani városok hanyatlását okozta; — vagy akkép, hogy a szlávok lakta földön idegen eredetű gyarmatok bevándoroltak, kik köztök a tulajdonképi városi életnek lettek alapítói, a mi névszerint Cseh- és Morvaországokban, a balti tenger melléken és Lengyelországban a városok emelkedését eredményezte, melyek azonban ily vidékeken is évszázadokig idegenek maradtak, és idegen jellemű városjogok keletkezésének lettek oka. Figyelemre méltó, hogy a szláv nyelvekben a »város« fogalomnak megfelelő szláv kifejezés nem található, mert a »grad«, »hrad« vagy »gorod« szók nem várost, hanem várat, a »mesto« tót szó pedig tulajdonkép helyet jelentenek, s a déli szlávok általában annak jelzésére a magyar »város« szót használják; a minek folytán kétséges is, ha vajjon a »grad« szót, mely az orosz lejtópisokban gyakran találhatik, városnak szabad-e mindig értelmeznünk; különösen p. o. az u. n. cserven városokra nézve, melyek Galiczia régibb történetében főfontosságú szerepet vittek, újabb időben pedig sok irodalmi vitatkozásra szolgáltatnak alkalmat. Annyi kétségtelen, hogy Cseh- és Morvaország nevezetesebb városai (Prága, Brünn, Olmütz stb.) egytől egyig németektől alapítottak, és német joggal éltek, s hogy Lengyelországban is számos idegen eredetű város és község volt, melyeknek joga mint »Jus Magdeburgens v. Majdeburgense« »Novi Fori v. Szedense« »Saxonicum« »Lubecense« »Korcinense« »Flamingale« »Culmense« »Suosatense« stb. a lengyel jog rendszerében igen hatalmas idegen elemet képezett.

9) Az orosz birodalomban egykor Kiew város híres volt, oly annyira hogy az orosz városok anyjának nevezetett, és a warágok által a IX. században alapított hatalomnak közép-pontjává lett. De ez khazar eredetű város volt, melyet a warágok csak elfoglaltak. Azonkívül Novgorod (az Ilmen tó mellett), Pszkov és Wjatka is mint nevezetes városok említetnek. Novgorod környékével együtt fejedelmi szabadalmak

alapján önálló városi község volt (oly annyira, hogy van több szláv író, kik akkori állásához képest azt városi köztársaságnak is szeretik nevezni,) részletesen szabályozott közigazgatási és törvénykezési formákkal ¹⁾; s a mennyiben szabadalma később Pszkowra, Wjatkára, és más gyarmatvárosaira is kiterjesztettek, egy sajátos orosz városi szabadságnak anyajogává is lett. Fiókjogai közt különösen a pszkovai jog állt egykor nagy hírben ²⁾).

De azonkívül a különös figyelmet még megérdemli, ¹⁾ hogy Novgorod a hanzai kereskedőknek is nevezetes tartózkodási helye lévén, ezek saját főnökük (Olderman dhes Hoves) alatt a városnak külön részében laktak, s viszonyaik rendezésében sajátos joggal »Schra dere Dhutschen ti Nogarden« nevezete alatt éltek, mely német eredetű és a lübecki jognak volt fiókjoga; ³⁾ ²⁾ hogy Kiew és néhány hozzá közeli városra a magdeburgi jog is elhatott és gyakorlati érvényt nyert. ⁴⁾

* * *

A XIII. század közepétől a XV. század végeig lefolyt idő volt egész Európában a városi életnek virágzó kora. A városok ekkor beállt emelkedésének alapját a városi szabadság képezte, melynek hanyatlása az említett korszak végét jelzi, s a városok állására nézve új, hátrányos fordulatot vont maga utána.

Fejtegetésemnek tárgya nem a városi élet általában, hanem csak annak jogi kifejezése, t. i. a városjogok lévén; szorítkozom itt azon megjegyzésre, hogy a városi szabadság ezen időben általános európai szempontból határozott és

¹⁾ Rentz Sándor, Versuch über die geschichtliche Ausbildung der Russischen Staats- und Rechtsverfassung. Mittau, 1829. 169. sk. ll.

²⁾ Engelmann Iván, Grazdanszkije zakonij Pszkovszkoi szudnoi gramotij. Sz.-Pétervár, 1855.

³⁾ Lappenberg J. M. Urkundliche Geschichte der Hansa. II. köt. 16. sk. ll. és Urkundenbuch 700. l.

⁴⁾ Röppel Rikárd, Über die Verbreitung des magdeburgischen Stadtrechts im Gebiete des alten polnischen Reichs ostwärts der Weichsel (Abhandl. der hist. philos. Gesellschaft in Breslau. — Boroszló, 1858. 241. sk. ll.)

magában egységes fogalom lett, mely külső nyilatkozatában ugyan az egyes államokban és országokban sok sajátos jelenséget tüntetett fel; de általán véve mindenütt a városi községeknek köz- és magánjogi önállóságát, s a polgároknak minden feudális vagy ehhez hasonló függés, és bármilyen függésből folyó szolgálatok alóli felszabadulását eredményezte. Ezen fogalomnak lényeges momentumai voltak a következők:

a) A területi szabadság, azaz azon területnek, mely a várost illette, teljes tulajdona és törvényhatósági önállósága. Ezen területen tehát a városi előjáróságon kívül más törvényhatóságnak nem volt helye, a városi előjáróság pedig, közvetlen függésben az állam-főhatalomtól, s törvények és privilegiumok alapján, a városi községnek nevében tartotta fenn a közbékét. Ehhez képest a városnak védszentje volt egyszersmind a város közbékességének jelképe, s ezen célból szobra vagy képe a város községi házán és egyéb nevezetes helyeken alkalmaztatott. Innen eredt a német »Weichbild« vagyis vikbild (vicus és kép) szó, mely a város szent képe által oltalmazott területet jelentett. A németek szent Rolandot (Lórandot) tisztelték mint a városi szabadság védszentjét, kinek kőből faragott szobra néhány régi város (p. o. Brema, Halberstadt stb.) tanácsházán még ma is található. Különben több középkori városban a feszület is használtatott a városi szabadság jelképeül; míg másutt védszentjük mellékállata (p. o. Velenczében szent Mark oroszlánya), vagy más állatok is alkalmaztattak. Érdekes, hogy Bern város még ma is néhány élő medvét, Genf néhány élő sast stb. szabadságuk és önállóságuk jelképeül közköltésen, vagy régi alapítványokból tartanak.

b) A teljes községi autonomia, melynél fogva minden város belviszonyairól szabadon intézkedhetett, saját kebelében a fennálló rendet statutumok által szabályozta; a közigazgatást, jogszolgáltatást és rendőrséget saját választott tisztjei által önmaga kezelte, s általában arról gondoskodott, hogy társadalmi és jogi érdekei kellőleg ellátva és biztosítva legyenek. A tisztválasztási jog, különösen a főtisztekre nézve volt fontos, kik Olaszországban és déli Franciaországban consuloznak, a német és éjszaki-francia városokban scabinoknak,

Schöffen-eknek, échevin-eknek stb. neveztek. Sőt a XII. század óta a városok főnökeikre nézve is, kik az olasz városokban a »podestà«, vexillifer (confaloniere) stb. másutt a polgármester, rector, maire, királybíró stb. czímjét viselték, többnyire a szabad választási jogot nyerték. Különösen érdekes, hogy számos olasz városban, a belső pártoskodás mellőzésének tekintetéből a podesták mindig idegen városok vagy vidékekből választattak (így p. o. II. Endre magyar királynak utószületett fia István a XIII. században Ravenna városnak lett podestája); s e jogot a császárok is megerősítették, egyedül azt kötvén ki, hogy fellázadt városokból vagy vidékekből a podesták ne választassanak, s hogy minden egyes esetben a választás a császárnak előleges engedelmé, vagy utólagos megerősítése mellett történjék. Ott a hol egyes hatalmas városok köztársaságokká alakultak, ez szintén a város községi szervezetének alapján történt, s ha a köztársaságnak jeve más előkelőbb czímet (p. o. a »Doge« vagyis Dux czímjét) viselt, ez csak külső, politikai okoknál fogva adatott meg neki, a nélkül hogy az uralkodó község vagy tanács állására nézve lényeges megszorítást eredményezett volna.

c) A városok kezdettől fogva, lakosaikra nézve a személyes szabadságnak voltak menhelyei, hol tehát örökös szolgáltságnak nem volt helye, s a lekötött személyes szolgálatok is községi statutumok vagy előljárósági rendeletek által szabályozták.

d) Az ingatlan birtok a városokban (házak, kertek, a városok területén lévő szántóföldek vagy rétek stb.) egészben véve és formailag a városi községek felsőbbbségi jogától függetlenné ugyan soha nem lehetett; de noha ennek folytán az egyes polgárok, illetőleg birtokosok, hacsak különös immunitással fel nem ruházták, a közös városi érdekek tekintetéből az építkezésre, termelésre, stb. nézve több megszorításnak volt alávetve; egyéni tulajdoni joguk mégis nemcsak szabadabb és önállóbb volt, mint más birtok; hanem fennállására nézve is a városi község védelmé által biztosított, s tökéletesebb jogi és gazdasági rendezésben részesített.

e) Még fontosabb volt a városi életnek befolyása az ingó vagyon rendezésére. A városok t. i. az ipar és kereske-

delem fokhelyei lévén, itt először keletkezett élénkebb forgalom, mely az ingó dolgok minden haszonvehető nemének külső értékesítését közvetítette; s miután a keresztes háborúk által a világkereskedelem is nemcsak új lendületet nyert, hanem új iránylatokat is kezdett követni, melyek Európa nyugatán összefolytak, s kiválólág Olaszország anyagi érdekeinek nagy-szerű felvirágzását eredményezték; azon ingóságoknak, melyek így világ-árúczikkeké váltak, értéke is mindinkább nagyra emelkedett. Ennél azonban még fontosabb volt a pénz természetének tisztább felismerése, és kereskedelmi jelentőségének határozottabb jogi méltatása. Ennek leginkább köszönjük nemcsak az ipar minden ágának teljesebb és tökéletesebb kifejtését; hanem mindazon életviszonyoknak szorosabb jogi rendezését is, melyek a kereskedésből kiindultak, vagy annak köréhez tartoztak; p. o. a tengeri hajókázás, kereskedelmi társulatok, bankári összeköttetések, váltóüzlet, s általában a hitelviszonyok szabályozását. Ezen rendezésnek első sikeres kísérleteire és példáira egyes városok statútumaiban találunk, stb.

Azonban a XV-ik század végén csaknem egész Európában az addig a középkor szelleméhez képest virágzásban volt városi élet oly fordulati ponthoz közeledett, mely — a mint addig fennállt — hanyatlását, s általán véve oly politikai és társadalmi conjuncturáknak keletkezését jelzi, s melynek folytán a városok jelentőségében, és jogi állásuk szervezésében nevezetes változás, s elvégre teljes átalakulás következett be. Az állameszmének a politikai életben teljesebb kifejtése, a világkereskedelemnek más irányok szerinti alakulása, az iparszabadság nagy elvének mindinkább határozottabb érvényrejtése, a társadalom anyagi és szellemi érdekeinek új combinationói, s a megváltozott korszellemnek számos más és más nyilatkozatai, valamint az emberiség történetét meghatározó eseményeknek folyton folyva tágabb dimenziók szerinti fordulatai, — az egész culturai világnak oly nevezetes átváltoztatását eredményezték, hogy a mellett a városok régi, szemben az országos viszonyokkal egészen kivételes állásukban, s a városi élet előbbi rendezésében többé meg nem maradhattak.

A dolog természetében fekszik tehát, hogy a városok és városi viszonyokra nézve az európai törvényhozások más, a régiektől lényegesen eltérő elveket és tekinteteket követtek irányadásul. Ennek folytán az egyes államokban többféle városi rendezések léptek életbe, melyek kiválólág részletes határozmányaikban gyakran nagyon különböznek egymástól; de általán véve mégis csak két rendszert képeznek. Mert vagy az általános községrendet véve alapul, a városokat egyébként nem tekintik mint nagy községeknek, melyeknek rendezésében is ugyanazon elveket követik zsinórmértékül, melyek a községek rendezésében általán véve alapul szolgálnak; — vagy a városokat szemben a falusi községekkel sajátos tekintetekben részesítik, úgy hogy mint városok más községektől különállólág rendeztetnek. Az előbbi rendszer Franciaországból indult ki, hol a kommunális rendszer az ország valamennyi, akár városi, akár falusi községeket foglalja magában; az utóbbi a porosz 1808-ki városi rendtartást (Städteordnung) veszi kiindulási pontul, mely azóta Poroszországban bővebb kifejtést tapasztalt, 1815—1870. a legtöbb német államban utánzatott, s jelenleg az ujonnan alkotott egész német birodalom szervezésére nagy befolyással bír. Mindamellett ezen két rendszeren kívül egyes államok, városi életök rendezésére nézve más elveket is követnek. Így volt ez az előbbi német szövetség szabad városaiban, hol a városszervezés egyszersmind államszervezés is volt; így van ez a Svajczban, Olaszországban, Nagy Britanniában stb. hol a városok rendezésében a történelmi elemek reformálva ugyan, de még mellőzve nem voltak; így Oroszországban is, mely városaira nézve egészen sajátos irányt követ. De mindezek európai szempontból elvileg teljesen kifejtett rendszereknek nem tekinthetők. Ellenben különös figyelmet érdemel, hogy az európai nagy városok, névszerint Páris és Berlin, újabb időben oly óriási dimensiók szerint fejlődnek, hogy ez által saját maguk ezen városok a fennálló kommunális és városi rendszer szabályai alól magukat már emáncipálni kezdik. Párist egységes városi községnek tekinteni már alig lehet; Berlinnek városi ügyei pedig, több lényeges tekintetben sajátos, más porosz városok szervezésével alig összhangzatos módon kezeltetnek. Lon-

dont ezen jelenségtől eddig azon körülmény óvta meg, hogy nem egységes város, hanem számos kisebb város és helység foglalhatja, melyek a City-vel vagyis a tulajdonképi London törzsvárosával csak külsőleg kapcsolattak össze. Szent-Pétervár és Konstantinápoly pedig itt tekinteten kívül maradnak; mert nem annyira nagy városi községek, mint az uralkodók udvartartását környező hatalmas házcsoportok.

S ezen tekintetekkel és jelenségekkel összhangzólag ma a városok kebelében és területén fennálló jog is szabályoztatik.

Általán véve a városok számára sajátságos és kivételes magánjog a mai államszervezésben fenn nem állhat. Különböben oly természetellenes anachronismust kívánnánk, mely sem a mai magánjognak az egész civilisált világ elismerése által sanctionált alapelveivel, névszerint a személyek törvény előtti egyenlőségnek elvével, sem maguknak a városoknak érdekeivel összeegyeztethető nem volna. Ehhez képest korunk szelleme feltétlenül a mai törvényhozásoktól azt követeli, hogy a városi élet kívánalmait az államlét általános szükségleteivel új formák szerint akkép kapcsolja össze, hogy a városok a társadalom szellemi és anyagi érdekeinek mindannyi fókusai, az általános cultura emelkedésének mindannyi természetesen központjai legyenek, melyek a maguk részéről is a külső vidék felvirágzását támogatassák, termékenyítsék és mozgítsák elő.

Így, és csak így lehet szó városi particularis jogokról is, hogy azok egyrészt az egyes városok helyi érdekeiknek megfelelő módon ipar- és kereskedelmi viszonyait a társadalom általános kulturai postulatumai szerint, mint egyszerű particularis jogot rendezzék; de másrészt az általános jogrendszernek keretén belül, mint annak magukban álló organikus alkatrészei alkalmaztassanak.

IV.

A mi most már fejtegetésemnek tulajdonképi feladatát illeti, megjegyzendő, hogy *Magyarországnak egykori város-életével és városjogaival* a hazai irodalom tüzetesen csak aránylag rövid idő óta kezdett foglalkozni. Volt ugyan idő, mely-

ben városélete virágzásával hazánk is dicsekedhetett, névszerint az Anjou királyok és Zsigmondnak kora. De akkor még nem létezett nálunk irodalom, mely a gyakorlati élet viszonyait öntudatosan felfogni, és szellemi objectivitással méltatni képes lett volna; s azonkívül a Hunyadiak kora sem hatott már kedvezőleg a városok magában álló emelkedésére, II. Ulászló alatt pedig a városélet ellen formaszerű reactió állt be, mely az egyes városokra is annál inkább hátráltatólag nehezült, mert a XVI. század óta — mint fennebb láttuk — egész Európa közszelleme mostoha volt a városokra nézve, nálunk pedig közvetlenül a török világ is lankasztólag és pusztítólag hatott minden kulturai irányban. Még az erdélyi százszok közt is az ottani városok nem mint ilyenek, hanem mint környékek főhelyei, mint a szász nemzet politikai jelentőségének támaszai voltak nevezetese; szintúgy mint p. o. a német birodalomban Augsburg és Nürnberg. A XVII. század vége felé mindamellett mégis új lendület kezdett mutatkozni hazánk városi életében, s Nürnbergből indult ki azon irodalmi felfogás, mely Magyarország városainak jelentőségét akkor méltatta.¹⁾ De ezen irodalmi nyilatkozatok csakhamar elnémultak; s nálunk, valamint akkor, úgy az egész XVIII. század alatt alig találtak némi utóhangra. A magyarországi városok kérdése csak a jelen század harminczas éve óta kezdett ismét magán- és közjogi tekintetben önálló vizsgálódásoknak tárgya lenni.²⁾

Mai viszonyaink szempontjából kétségtelen, hogy ha az európai civilisatio színvonalára akarunk emelkedni, hazánk városait és egykori városjogait nagyobb figyelemben kell

¹⁾ Ide tartoznak a következő munkák: *Birken Zsigmond*: Der Donaustrand (Nürnberg, 1674. 1682. 1683.); *Der vermehrte Donaustrand* (Nürnberg, 1684. 1694. 1704.); *der neue vermehrte Donaustrand*, (Nürnberg, év nélkül); — *L'origine del Danubio* (Bologna, 1684.); — *Ungarisches Städtebüchlein* (a magyarországi városok számos rajzával) Nürnberg, 1684. stb.

²⁾ A jelen vizsgálódás szempontjából itt csak azon munkák veendők szemügyre, melyek a magyarországi városok akkori magánjogát tárgyazzák; névszerint *Albrecht József*: *Das Ungarische Municipalwesen* a Hormayr-féle *Historisches Taschenbuch* 1832-ki évfolyamában); —

részesíteni, mint a hogy eddig történt. S mivel e tekintetben más zsinórmértéket nem alkalmazhatunk, mint a melyet elismerése által az egész mivel világa helyeselt: úgy hiszem, hogy mindenekelőtt azt kell vizsgálnunk, ha vajjon városaink és városéletünk előzményei ugyanazon felfogás szerint nem méltathatók-e, és rajtuk ugyanazon jelenségek és ugyanazon iránylatok nem észlelhetők-e, mint melyekkel egész nyugatára nézve fennebb megismerkedtünk?

Ehhez képest bizonyos, hogy honi városaink történetében ugyanazon három korszakot kell megkülönböztetni, melyeknek általános jelentőségét már fennebb felismertük úgy hogy az első korszak a legrégebb idővel kezdődik és IV. Béla király uralkodásával végződik; a második korszak Mátyás király uralkodása végeig tart; a harmadik korszak pedig azon időt foglalja magában, mely azóta lefolyt.

ELSŐ KORSZAK.

Ha Magyarország területén a városok keletkezését és a városjogok első eredetét keressük, a történeti előzmények, és a társadalmi élet tényezőinek ugyanazon combinációjára találunk, mint Európa más államaiban és országaiban. A népvándorlás viharai után Magyarország szervezésére a vidékek régibb állapotai nem maradhattak hatás nélkül; s noha a magyar honalapítás közvetlenül honfoglaló őseink nemzeti szelleméből indult ki: a társadalmi lét számos viszonyai voltak mégis, melyekre ezen hatás már a vezérek korában, de kiválólág szent István uralkodása óta nagy befolyást gyakorolt.

Így félreismerhetlen, hogy azon vidékeken, melyek egykor a római birodalomhoz tartoztak, a hunok, gepidák, gothok, avarok és longobardok pusztításainak daczára, a régi római

Kovacsics Márton György, *Codex Auth. Juris Tavernicalis* (Buda 1804.); *Wagner Sándor*, *Jurisdictio Tavernicalis* (Pest, 1834.); — *Steege János*, *Darstellung der Rechte und rechtlichen Gewohnheiten der königlichen freien Städte in Ungarn*, 2 köt. (Bécs, 1834.) — *Michnai Endre és Lichner Pál*, Buda városának törvénykönyve MCCXLIV—MCCCXXI. (Pozsony, 1845).

világnak még számos maradványai meg voltak. Maga az Anonymus Belae Regis Notarius felemlíti az egykori Aquincum maradványait, melyek a civitas Attilae regis (a mai Ó-Buda) helyén találtattak; felemlíti Veszprémet és Nyitrát mint »civitas«-okat; s munkájának több helyén vonatkozik oly jelenségekre, melyeket a régi római világ maradványainak kell tekintenünk. Még határozottabban szól Constantinus Porphyrogeneta. »In hoc loco (azaz a magyarok mai hazájában) — mond ő — antiqua quaedam monimenta supersunt, inter quae pons Traiani imperatoris ad initia Turciae; et Belgrada quae trium dierum itinere ab ipso ponte distat, ubi turris est sancti et magni Constantini imperatoris, et rurus ad cursum fluminis extat Sirmium« stb. (De adm. imp. 40. fe.) Ujabban időben pedig Henszlmann Imrének archaeologiai kutatásai ezt még világosabban tüntetik fel, constatalván, hogy a régi Aravona, Bregetio, Scarabantia, Sabaria, Salle, Valcum, Advicesimum, Cimbriana, Aquincum, Sopianae és Mursa helyein később: Győr, Szöny, Sopron, Szombathely, Zalavár (vagy Felső-Lő), Kanisa, Veszprém, Székesfehérvár, Ethelvár (Ó-Buda), Pécs és Eszék városok felépültek. ¹⁾ S valamint b. Sacken Eduard az egykori Carnuntum romjainak részletes átkutatása által a régi római maradványoknak a későbbi korra hatását azon vidékre nézve bizonyítja, mely hazánk nyugati határán a kopaszhegyig (Mons Caetius, der Kahleberg) terül el, és Aba Samu koráig Magyarországhoz tartozott ²⁾; úgy én is kísérletet tettem, Száva-Szent-Demeter egykor nevezetes magyar várost, melyből a mai Mitrovicz keletkezett, a régi Sirmiummal, egykor Pannonia fővárosával összeköttetésbe hozni. ³⁾ Az erdélyi archaeologiai kutatások szintén ezen irányban már megindultak, a nélkül azonban, hogy azoknak mindeddig valami határozott eredményét felmutatni

¹⁾ A székes-fehérvári ásatások eredménye. Pest, 1864. 125. l.; — Die Grabungen des Erzbischoffs von Kalocsa. Dr. Ludw. Haynald, Lipce, 1873. 7. l.

²⁾ A bécsi tudományos Akadémia Értesítője (Sitzungsberichte, 1852. IX.)

³⁾ Adalékok Száva-Szent-Demeter város történetéhez, 1866-iki akadémiai előadás, az Értesítő V. köt. 319. l.

lehetne. Szóval, ezen kutatásokra nézve még csak a kezdő ponton állunk.

Hasonló előzményeket tüntet fel Magyarország egyház-története is. Mert noha nemzetének apostola, és a magyar egyháznak a szó legszebb és legnemesebb értelmében alapítója szent István volt: tudva van mégis, hogy a keresztyénség itt már a rómaiak korában virágzott, s hogy később is mind nyugatról (tekintsük csak a frank missionariusok térítéseit az avarok; s egy sz. Volfgang és egy Piligrin püspök hittérítői működését a még pogány magyarok közt), mind keletről (hivatkozom itt sz. Cyrill és Methodra, s a turkok püspöke Hierotheusra) idegenek által a keresztyén hitnek ide terjesztése iránt nem sikertelen kísérletek történtek. Ezeknek folytán sz. István apostoli működésének hatása is nem abban állt, hogy a keresztyénség itt már meglévő csiráinak megsemmisítésével, egy tabula rasa alapján a hittérítői munkát egészen újból kezdte; mint inkább abban, hogy azt a mit talált, nemzetének szellemében egybefoglalta, és egységes irányban akkép combinálta, hogy a római katolika egyház elvei és szabályainak alapján, mind a nyugati-német, mind a keleti-görög egyházakkal szemben, magában álló magyar egyházat alakított. A nyitrai és a pécsi püspökségek alapításának története a régibb tényezők befolyásáról világosan tanúskodnak.

Ha ezeken kívül még azon különféle népeknek, melyek akkor hazánk földjén laktak, egy t. i. a magyar nemzetté, és egy állammá t. i. Magyarországgá alakulását is tekintjük; az újonnan keletkezett társadalmi rendben szintén számos oly tényezőre találunk, melyek a régibb állapotokban gyökereztek. Igaz, sem a honalapítás, sem sz. István intézményei, a gyakorlati jog és a társadalmi rend oly dualismusának nem engedtek helyet, milyen a germán népektől a nyugaton alapított államokban fennállt, úgy hogy ezeknek régibb lakosai római, újabb megszállói pedig germán joggal éltek. De valaminthogy az egy országos jogon kívül egyes vidékeknek, törzseknek és nemzetségeknek még a vezérek korában is külön szokásaik voltak; úgy az országnak nem-magyar eredetű lakosai is ehhez képest nagyobb-kisebb mérvben társadalmi viszo-

nyainak sajátos rendezésével, és ennek megfelelő sajátos jogintézetekkel is bírtak; anélkül azonban, hogy ezek magában vagy külön álló rendszert képeztek volna. Mert nagyobbára csak helybéli szokásokon alapulván, mint partikuláris jogok álltak fenn, s mint ilyenek az országos jog összes és egy rendszerének egyik része voltak.

Csak mindezeknek kellő tekintetbe vétele mellett érthetjük alaposan a magyarországi városok alakulásának, s az itteni városi élet keletkezésének történetét. S ha névszerint a XIII. század közepéig észlelhető fejleményeket vesszük szemügyre, itt hármast irányt s ehhez képest a hazai városoknak három osztályát különböztethetjük meg.

Az első osztályt azon városok képezték, melyeknek alakulására az egykori római világ, tehát az ó-kori kultúra, és a keresztyén egyház befolyása nyújtottak alapot. Ilyenek voltak a dunántúli részekben, tehát az egykori Pannonia területén fekvő csaknem valamennyi városok. S nem alap nélkül tarthatjuk azt is, hogy a régi Dácia területén, tehát Erdélyben is általán véve a városok ilyenek voltak.

A második osztályhoz tartoztak azon városok, melyeknek keletkezésére közvetlenül a honfoglaló magyarok maguktól, tulnyomólag a várszerkezetnek alapján szolgáltatott alkalmat. S ide lehet számítani azokat is, melyeket a honfoglaló magyarok akkép alapítottak, hogy tábori helyök községi, és szorosabban szólván városközségi határrá, hogy sátoraik lakházakká átalakultak. Ezek közt első helyen Szabolcsot kell említenünk, melynek alapítását körülményesen beszéli el az Anonymus (21. fej.), s mely sz. László korában oly tekintélyes volt, hogy — mint ezen király első törvényvégzeménye mondja — »anno Incarnationis Domini 1092. XIII. kalendas Junii in civitate Szabolcs sancta synodus habita est« stb. Hasonlót beszél el az Anonymus Csongrádról, Barsról, és néhány más helységről, sőt magáról Pestről is (57. fej.), melyet a Volga partjáról ide telepedett bolgárok alapítottak. Nem csekélyebb figyelmet érdemelnek azon városi községek, melyek táborokból, a sátorok lakházakká való átváltoztatása által keletkeztek. Otto Frisingensis még az 1189-ki magyarok nagy részéről azt beszéli, hogy: »sub papilionibus habi-

tant«¹⁾; s ezen sátraknak lakházakká átalakulása azon sajátos építészeti modort eredményezte, melynek utóhangját Erdélynek néhány részében és Máramarosban a falusi lakházakon még ma észlelhetünk. Midőn Thuróczi krónikájában az I. Béla király alatt tartott székesfehérvári országgyűlés összehívásáról azt olvassuk: »Misit Rex per totam Hungariam precones, ut de singulis villis vocarentur duo seniores« (II. r. 46. fej.) nézetem szerint a »villák« nevezete alatt ilyen városokat kell értenünk. Ezek — mint látszik — nyílt helységek voltak, s talán az Anonymus u. n. »forum«—ai (p. o. »forum inter Nyr et Tysciam« 21. fej.) vagyis magyar elnevezés szerint »vásárhelyek,« is ugyanilyeneket jelentenek. Érdekes e tekintetben, Jakut XIII. századi arab írónak tudósítása, ki Aleppóban, egy magyarországi bolgár, tehát izmaelita ifjúval találkozván, a ki ott a mohamedán hittant Chanifa ritusa szerint tanulta, ettől azt tudta meg: »Nos Mohamedis sacra profitentes eorum (t. i. Hungarorum) Regi subditi, in tractu Regni eius quodam triginta admodum incolimus pagos, quorum quisque etiam parum absit quin opidulum referat; Rex tamen Hungarorum ullum eorum muris saepiri vetat« stb.²⁾ Igen valószínű, hogy — a mennyiben a Ritus explorandae veritatis (38. 41. §§.) az »Ismaelitae de Nyr«-ről tesz említést, — a Nyírség volt azon vidék, hol ezen bolgár izmaeliták községei (»forum«-ai, vásárhelyei) feküdtek.

A harmadik osztályt képezték azon városok, melyeket jövevény, leginkább német és u. n. latin gyarmatok építettek. Az ily jövevényektől, kik vendégeknek (hospes, goszt) nevezettek, alapított helységek igen régiek, és sz. István királynak fia Imréhez intézett levelében róluk azt mondja: »In hospitibus et adventitiis viris tanta inest utilitas, ut digne sexto in Regalis dignitatis loco possint haberi« stb. (6. fej.) Azon városok közt pedig, melyek így keletkeztek, Szathmár-Németi az, mely még sz. István korában a Gizela királynéval bevándorolt német vendégektől felépítettén, már a XI. században

¹⁾ De gestis Friderici I. lib. I. cap. 31.

²⁾ Tudománytár XV. kötete. Pest, 1844, 156. l.

különös kedvezményekben volt részesítve. ¹⁾ De minthogy ezen városok és privilegiaik — midőn városainkról volt szó — eddig irodalmi vizsgálódásainknak csaknem kizárólag képezték tárgyát, elég legyen itt azokat csak röviden felemlítenem. Részletes felvilágosítást róluk Albrecht József már félszázad előtt nyújtott. ²⁾

Látjuk tehát, hogy valamint más országokban, úgy Magyarországon is a városok keletkezése nem egyöntetű előzményekből indult ki, s hogy ehhez képest a városi életnek is kezdetben az országnak egyes részeiben különféle társadalmi jelentősége volt. De már az első korszaknak végén ezen eredeti különféleség a városok szervezésében, lényegre nézve ki volt egyenlítve, s ha Magyarországon városok említettek, ezeknek fogalma egységes fogalom volt. Hogy pedig ez így lett, az Magyarország jogi rendezésének volt következménye, s törvényhozásunknak, és névszerint királyainknak egyik legszebb kulturai érdeme az, hogy városrendszert alkottak, mely az ország valamennyi városait magában foglalta, mely egy magában harmonikus egészet képezett, s azon általános feltételek szerint volt rendezve, melyek mindenütt egyformán kívántattak meg arra, hogy valamely község városi állásra emelhető, hogy városnak nevezhető volt. Ezen feltételek képezték a városi jogosítvány lényegét, melynek keretén belül az egyes városok alapján, de folyton folyva az országos törvények, s királyi privilegiumok és rendeletek értelmében, a helyi viszonyok befolyása mellett alkották jogukat. S a dolog természetében feküdt, hogy ebben az egyes városok eredeti különfélesége a XIII. században már csak alárendelt jelentőséggel bírt, s hogy névszerint — a mennyiben nemzetiség tekintetében kétféle, magyar és német városokat lehetett megkülönböztetni, a többi nemzetiségek városalkotó képességgel nem bírván — a magyar eredetű városok (p. o. Székesfehérvár, Győr, Vác, Szeged, Váradi, Orod, Záva-Szent-

¹⁾ Ifj. Palugyay Imre, Szabad királyi városok leírása, I. köt. Pest, 1853. 459. l.

²⁾ A Hormayr-féle Historisches Taschenbuch fönnit idézett 1832-ki évfolyamában.

Demeter, Csanád stb.) és a német eredetű városok (p. o. Kassa, Eperjes, Pozsony, Sopron, Nagy-Szombat, Selmeczbánya, Besztercebánya, a szepesi és az erdélyi szász városok stb.) közti különbség, főleg jogukra nézve alig eredményezett nevezetes eltéréseket. Különben megmagyarázható nem volna, hogy p. o. Buda városnak nemzetiség szerinti jelleme csaknem folyton folyva a magyar és a német elem közt fluctuált; a nélkül azonban, hogy — néhány kellemetlen összeütközések daczára is — ez kifelé ható nagyobb horderőt tanúsított, vagy a városi jogositvány valami változását előidézte volna. Fontosabb már azon történeti tény, hogy a latin, az örmény, és a bolgár eredetű városi elem nálunk nem tarthatta magát, s vagy nemzetiségéből kivetkőztetett, p. o. a bolgár elem Pesten, melyet már Rogerius »ditissima Theutonica villa«-nak nevez (Carm. lament. 16. fej.), a latin elem Székesfehérvárott, Esztergamban, Budán és az erdélyi szászok közt, az örmény elem Esztergamban, vagy elenyészett, és itt a magyar, ott a német elembe beleolvadt.

Az egyes városoknak története itt feladatombhoz nem tartozván, a felhozott általános megjegyzéseken kívül csak azon tekinteteket kell még kiemelnem, melyek városainknak az első korszak alatti jogára nézve fontosak voltak.

Ezek közt az első, a főmomentum volt a városi szabadság, melynek kétféle értelme volt, mint a község, és mint a lakosok egyéni szabadsága; úgy azonban, hogy ezeknek utóbika az elsőben gyökerezett.

A városok községi szabadságának lényege akkor időben nem az volt, hogy csak a királynak és pedig közvetlenül voltak alávetve; hanem az, hogy önkormányzati joggal bírtak, és azon megszorításoktól mentve voltak, melyek sokféleképen más községeknek közéletét korlátozták, vagy talán ki is zárták. Ezen szabadságot a városok többféle módon nyerhették. A legnevezetesebb volt a király privilegiuma, melynek folytán az illető község szabad királyi várossá lett. De egyházi és világi főurak birtokain is voltak városok; s itt a földes urak concessiói, és a föld uraságával kötött szerződések útján nyertek egyes helységek városi szabadságot. Különben a dolog természetében feküdt, hogy valamint általán véve köz-

ségi, úgy névszerint városi szabadság is a törzslakosok egyéni szabadsága nélkül nem létezhetett; s így a városok törzslakosainak mindig szabad egyéneknek kellett lenni, kik már az Anonymusnál (21. 34. 45. fej.), a *Ritus explorandae veritatis*-ban (79. 133. 141. 360. stb. §§.) Rogeriusnál (*Carm. lament.* 28.) s kezdettől fogva az okmányokban is hol »civis«-eknek, hol »civilis«-eknek vagy »burgensis«-eknek neveztettek. A városi szabadság teljesebb kifejtésével a szolgaságnak bármilyen neme és fokozata is a városok területéből kizárattott.

A városi szabadságban foglalt részletesebb jogosítványok voltak a következők: 1) szabad bíróválasztás; 2) a városi plébánosnak szabad választása; 3) a város kebelében a törvénykezési eljárásnak rendezettebb szabályozása; 4) ennek alkalmával idegenek és olyanok, kik polgári állással nem bírtak, polgárok elleni tanúskodásának kizárása; 5) a polgároknak vidéki közmunkák alóli felmentése; 6) többnyire a polgároknak vámszabadsága stb.

Azon kor szelleméhez képest nálunk is az említett városi szabadságnak védszentje sz. Roland vagy Lorand volt, ki egy pánczélos lovag alakjában képzelgetett, s kinek szobra a városház előtt felállított. Bártfán a városházon ilyen szobor még most is megvan; ¹⁾ s ilyet Erdélyben Nagy-Szebenben is láttam.

IV. Béla korában a városi szabadság ezen értelemben, s az abban foglalt jogosítványok mint országos intézet voltak már teljesen megállapítva és általános érvényre emelve; s alatta és utódja V. István alatt nyertek határozott formulázást és voltak írásba foglalva. S ez annál fontosabb volt; mert azon villongások alatt, melyek IV. László idejében kitörték, és a tatárpusztításnál is veszélyesebbek voltak, kétségkívül hazánkban a városi szabadság — ha nincs annyira biztosítva — még fennállásában is veszélyeztetve lett volna.

¹⁾ Az előtt ezt római katona szobrának tartották. Gróf Dessewffy József erről azt írta: »Fából készült, vas pléhvel bevont szobrot mutogattak; de ez egy alacsony, vaskos, pisze orrú tót parasztnál (!?) egyebet nem ábrázol, és semmi rómaiát nem mutat.« (Bártfai levelek, S. Patak, 1818. p. 1.) A szobor rajzát készítette Miskovszky Viktor, s közölte a »Hazánk és a külföld« czimű folyóiratban, 1868. 22. l.

A városjogosítványok ezen megállapítása mindazáltal nálunk nem a városi életnek, az országos törvény által kimondott általános szabályozása alapján történt, melyet p. o. a nemességre nézve az 1222-ki aranybulla tartalmazott; hanem királyi privilegiumok által, számos particularis szabályozások formájában, melyek a gyakorlati élet hatásának folytán egybefoglalva általános rendezéssé mintegy maguktól összeolvadtak. A mennyiben pedig a városoknak így megállapított számos particularis jogai eredetileg egy határozott egészet nem képeztek; de mégis egymás közt bizonyos összefüggésben álltak, és ehhez képest — mint szokás mondani — a városjogok több családja nálunk is keletkezett, melyek tehát a magyarországi városok egységes jogának csak mindannyi alkatelemei voltak: még a városjogok ezen családjait szükséges külön külön szemügyre vennem, a miben városi anyajogok és városi fiókjogok közt volt különbség. Ennek értelmében első korszakunk alatt a magyarországi városjogok, a következő anyajogok szerint voltak szervezve:

1) *Székesfehérvár*-nak joga, melyet Nagy-Szombat (1238), Nyitra (1258), Győr (1271), Szatmár-Németi (1264.) és más városok is nyertek, a minek folytán az ezeknek kebelében fennállott városjogok a székesfehérvárinak mindannyi fiókjogai voltak.

2) *Buda*. A budai anyajoghoz tartoztak Komárom (1267.) és később Magyarország legtöbb más városának jogai is.

3) *Selmeczbányá*-nak joga, melynek fiókjoga kezdettől fogva Besztercebánya joga volt, s melynek érvénye később az egész alsó-magyarországi bányavidékre terjedt.

4) *Nagy-Szőllős* Ugocsában, melynek már határozott városjoga volt. Ez később a máramarosi városjogoknak lett anyajoga.

5) A *szepesi városjogok*; melyek közt azonban határozott filiatíói viszony észlelhető még nem volt.

6) Erdélyben *Nagy Szeben* városnak joga, mely mindazáltal csakhamar a szász nemzetnek az 1224-ki Andreanumnak alapján keletkezett jogába bele olvadt.

7) *Zágráb* város joga, mely ezen város 1266-ki privilegiumának alapján keletkezett, de csak a XV. században foglaltatott írásba, s kezdettől fogva a szlavoniai városok anyajoga volt.

Később ezen filiatió még nevezetesebb kifejtést nyert.

A magyar jogtörténetnek kimondhatlan nagy kárára ezen városjogok csaknem egytől egyig mind elvesztek, úgy, hogy szövegök is — az egyetlen selmeczbányain kívül — korunkra nem jutott. De éppen a selmeczbányai bír sajátoságos érdekekkel, s nemcsak hazai jogtörténetünk körében, hanem a külföld újabb jogtudományi irodalmában is gyakran felemlítetik, a minél fogva azt alább egy különös függelékben még egyszer szóba hozandom.

Különben megjegyzendő még, hogy a magyarországi városjogok nem a külföldről kölcsönöztek. Az országban keletkeztek azok, magyar királyok privilegiumainak alapján, magyar törvények oltalma és biztosítása alatt, oly jogelvek és jognézetek szerint, melyek az itteni városlakosoknak jogi öntudatában gyökereztek, az u. n. népautonomiának útján. S e tekintetben a magyarországi városjogok egészen más szempont alá esnek, mint p. o. a Lengyelország városaiban egykor fennállt jog, mely — mint fennebb láttuk — nem ezen országban vette eredetét, hanem mint magdeburgi, lübecki stb. jognyugati vidékekről recipiáltatott.

MÁSODIK KORSZAK.

Az Anjou- ház uralkodásával hazánk történetében új korszak kezdődött, mely kiválólág városainkra nézve fontos volt; úgy hogy azon másfél századot, mely ezen időtől Zsigmond király haláláig lefolyt, a magyarországi városok fénykorának lehet nevezni.

Ennek általános jellemzéseül röviden felemlítendőnek tartom, hogy a városok fennállásának és szervezésének alapviszonyaiban lényeges változás ugyan nem történt; hogy azonban nemcsak a királyok pártfogása, hanem a kereskedés

és ipar folytonos felvirágzása is, a városi községek tekintélyét, az egyes polgárok vagyonságát, s az egész polgári rend jelentőségét mindinkább nagyra emelte. Főleg Vissegrád az Anjouk alatt ¹⁾, s Buda, Zsigmond alatt, európaiag nevezetes városokká lettek ²⁾. A városi községek mint ilyenek országos municipiumok voltak, és saját kebelökben a fennálló jogot helyhatósági statutumok által rendezték. Követeik 1405. tartottak először Budán országos gyűlést, mely a városi élet érdekeit általános szempontból ünnepélyes végzemény alakjában szabályozta. Később mint országos rend a tulajdonképi országgyűlésekben is vettek részt; s Hunyadi János 1446. az ő hozzá járulásukkal és részvételükkel választatott meg gubernátornak. Nevezetes az is, hogy — midőn 1414—1418. Konstanczban általános egyházi zsinat tartatott, — a magyarországi városok itt szintén képviselve voltak stb.

A Hunyadiak politikája nem fektetett ugyan oly nagy súlyt a városokra, mint az Anjou királyok és Zsigmond; a minnek folytán a XV. századnak közepe óta nagyobb jelentőségre már nem emelkedtek. De a már elfoglalt állást megtartották; s Mátyás király is megszerzett jogaikban és megállapított szabadságukban védelmezte és pártfogolta a hazai városokat.

Ily körülmények közt a magyarországi városjogok is mindinkább nagyobb fontosságot nyertek; a miben mindazáltal két időszakot kell megkülönböztetni, melyeknek fordulati pontját a városok 1405-ki gyűlésének végzeménye jelzi.

A XIV. század alatt a városjogok fejlődése egészben véve még azon irányt követte, mely a XIII. századnak végeig divott; csakhogy nagyobb intensív hatással és határozottabb külső jellemmel.

Az ujonan alakult városi községek a régiebbeknek jogközösségébe felvételtek; s így Zsolna (1357.), Eperjes (1372.), Privigye (1382.) és még (1529.) Lippa nyerték Buda

¹⁾ Lásd értekezésemet »Vissegrádnak egykori fénye és dicsősége,« a »Századok«-ban, 1868. 395. l.

²⁾ Erre vonatkozik az ismeretes két vers a XV. századból:

»Tres superant urbes toto loca cetera mundo

»Buda jugo, Venetae pelago, Florentia campo.«

város jogát. Kassa, melynek V. István, akkor ifjabb király 1261. a városi szabadságot általános kifejezéssel adta »iuxta libertatem et consuetudinem ceterorum hospitem«, 1347., és közvetítésével Bártfa 1370. szintén részesítették Buda város jogában; úgy hogy viszont Kassának joga terjesztetett ki 1342. Lublóra és 1405. Kis-Szebenre Sáros vármegyében. Sopron 1317., s — mint látszik — Nagy-Szombat is nyerték Buda és Székesfehérvár jogát; Nagy-Szombat jogát pedig p. o. Stibor vajda kedves Beczko városára, s — mint látszik — Szakolczára is kiterjesztette. Selmeczbánya jogával Libetbánya és Bakabánya is éltek, s ugyan azt adományozta Lajos király 1380. Breznóbányának is. Robert Károly király Lipcsét és a Loppenai telepítvényt Korpona jogában részesítette, s 1339. a lipcei jogot Rózsahegygyel is közölte stb.

A mi ezen városjogok tartalmát illeti, ismerjük a XV. századnak kezdetéből annak nevezetes két példáját. Az egyik Buda város teljes jogkönyve, melyet egy ottani tanácsbeli Zsigmond király korában német nyelven jegyzett fel (kiadták 1845. Michnay Endre és Lichner Pál Pozsonyban). A másik Kassa városnak egy 1404-ki u. n. »Rathsordnung«-ja, melyet Kronos Ferencz 1865. a bécsi tud. akadémia történelmi tárában (Archiv XXXI. kötete) tett közé.

Látjuk ezekből és a magyar jogtörténetnek egyéb akkori kútfőiből, hogy — noha a városjogok rendszere mindinkább bonyadalmassá lett — a jogközösség mégis mindig csak a hazai városok körében állt fenn; s hogy ehhez képest magyarországi és külföldi városok közt jogi összeköttetés soha nem létezett. Csak egy példa van, hogy magyarországi város királyi privilegium által egy külföldi város szabadságát nyerte; s ez Körmöczbánya volt, melyet Róbert Károly 1328. a híres csehországi Kutnahegy (Kuttenberg, Kutumbánya) bányaváros kitünő szabadságával megadományozott. Ez azonban csak kivételes eset volt és maradt. Mert midőn I. Lajos király megtudta, hogy Zsolna város magdeburgi joggal él ¹⁾

¹⁾ Érdekes, hogy a magdeburgi jognak egy példányát Zsolna város levéltára azelőtt bírta, melyet 1378. »Nicolaus de Teutonia«, »primo« sabbato post festum XI. millium Virginum« lemásolt s »Venceslaus de

és Teschen sléziai várossal jogi összefüggésben áll, 1370. szigorú rendeletet bocsátott ki, hogy ennek többé ne legyen helye, s hogy Zsolna, jogára nézve, valamely magyarországi városhoz csatlakozzék; a mint csakugyan később Korponához csatlakozott is. A Szepeességben is a magdeburgi jog csak akkor nyert alkalmaztatást, midőn Zsigmond király az ottani 13 várost a lengyel koronának elzálogosította, s azután lengyel befolyás által ezek közt a magdeburgi jog érvényre emeltetett, sőt Lőcsének egy 1585-ki jegyzőkönyvi adata szerint ezen városba is áthatótt.

Nevezetes fordulatot jelzett Zsigmond királynak II-ik 1405-ki, a városok gyűlésén megállapított végzeménye 12. cikkének azon határozata, hogy »cives illarum Civitatum, quibus aliarum Civitatum constituimus libertates, si de iudicatu et sententia Judicum et Juratorum suorum noluerint contentari, ad illam Civitatem, cuius libertate funguntur, aut ad Magistrum Tavernicorum nostrorum valeant appellare; ita tamen, quod ad nullum ulterius, nisi ad Praesentiam nostram Personalem appellatio possit fieri ullo modo.« Ez által országos szempontból a városokra nézve a királyi tárnokmester és a királyi jelenlét (Personalis Praesentia Regia) felső törvénykezési hatósága sanctionáltatott: de akkor csak úgy még és azon esetre, ha a perlekedők a városok jogi összeköttetése által megállapított felebbezéssel élni nem akartak.

Volt szerencsém 1872. december 9-én a tisztelt Akadémia előtt egy 1421—1429-ki nevezetes városi pert bemutatni, mely Lőcsén a polgárok közt lefolyt, azután pedig felebbezés útján a városok küldöttjeiből összeállított bíróságtól ítéltetett el; de melyben egyszersmind szó van oly ítélő székéről is, melyet Berzeviczy Péter királyi tárnokmester 1426. ápril 19-én tartott. S úgy látszik, hogy ezen per gyakorlatilag az időpontot is jelzi, mely után a tárnokmester és a tárnokszéknek a városok feletti kizárólagos bíraskodása a XV. században kezdődött.

Kromeris« 1472. tót nyelvre fordított, a levéltár lajstroma szerint »sub Iudicatu seu Advocatia Venceslai Pangratii filii Andreae Comitiss Trencsinienensis, qui se scripsit de Strecesen et Berencs.« Ezen kézirat újabb időben elveszett.

Ezen előzményeknek alapján keletkezett azután, szintén még Zsigmond király korában, »Jus Tavernicale« nevezete alatt a magyarországi városoknak egy közönséges jogkönyve, mely a városok kebelében akkor fennállt jogot tüzetesen és részletesen foglalja magában. Érvénye ugyan csak a XVI. századnak harmadik évtizedéig terjedt; de daczára ennek mégis Magyarország XV. századának egyik legbecsesebb maradványa.

Mert ezen »Jus Tavernicale« nemcsak magában véve felette érdekes; hanem összehasonlítva az akkori külföldi jogokkal oly jeles, oly sajátságos és a maga nemében egyedüli is, (még az angol-írlandi »Firma Burgi,« s úgy szintén a skandinaviai városi jogok is, melyek mint ilyenek országos érvénnyel bírtak, avval semmikép meg nem mérkőzhetnek.) hogy párját egész Európában sehol nem találjuk. S ezen oknál fogva fenntartom magamnak, hogy annak, mint a magyar jogtörténet egyik legfontosabb emlékének tartalmát, más alkalommal tüzetesen méltassam.

HARMADIK KORSZAK.

Mátyás királynak halála után (1490.) nálunk nemcsak a városélet virágzása indult gyors hanyatlásnak; hanem a városok és ezek állása ellen a túlsúlyra emelkedett nemesség részéről formaszzerű reactio is támadt, mely városéletünk sülyedését siettetette; s azt talán megsemmisítette volna, ha a török veszedelem be nem áll, melynek a városok inkább voltak képesek sikerrel ellenállni mint a nemesség, úgy hogy a nemes urak is a városok falai közt voltak kénytelenek menekedni.

Mindamellettt társadalmi és kulturai tekintetben történelmünk ezen része is igen érdekes; s azon sajátságos jelenségeknél fogva, melyeket a kor eseményei (török veszedelem, reformatio, belső villongások, az országnak közjogi regeneratiója stb.) a városok kebelében előidéztek, a hazai jogtörténet és jogrendszer szempontjából nemcsak fontos, hanem igen tanulságos is.

Az 1514-ki országgyűlés jelzi azon fordulatot, melylyel nemcsak parasztnépünkre, hanem városainkra nézve is, egy igen kedvezőtlen időszak kezdődött. S ha az ezután beállt eseményeket egybefoglaljuk, nem fogjuk rendkívüliségnek találni, hogy városaink állapotja a XVI. és XVII. századokban mindinkább alászállott. Pozsony, Sopron és Nagy-Szombat jelentőségöknek némi megtartását azon befolyásnak köszönték, melyet Pozsonyra az ott székelő országos kormány-székek, Nagy-Szombatra a primás és az esztergami káptalan ottléte, s mindháromra a közeli Ausztria szomszédsága gyakorolt. Kassát, Eperjest és Bátfát a lengyel kereskedés, Kassát azonkívül némi ideig az erdélyi befolyás, később a felső-magyarországi főhadi parancsnokság, és a szepesi kamara tartották. A bányavárosok bányászatukban, a máramarosi városok sóaknászatukban, s a Hegyalja városai szőlőművelésükben bírták kedvezőbb megmardásuknak alapját. De különben lehet igen számos példát felhozni, melyek a kor mostoha viszonyainak kedvezőtlen hatásáról tanúskodnak. A Szepességre nézve szabadjon azon sajátságos esetet kiemel-nem, hogy — noha az ott hatalmas Thurzó, és később a Tököly családok a városok iránt őszinte rokonszenvvel visel-tettek — azért mégis az egykori 24 ottani város közül azon 13, melyeket Zsigmond király 1412. a lengyel koronának elzálogosított, megtartotta városi szabadságát, s mint városok kapcsoltattak ismét vissza 1771. az anyaországhoz; míg a többi 11 város jobbágyi állapotra jutott. Erdély városaira nézve Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem halála után szintén keserű sors állt be; míg nem a geniális Bethlen Gábor, és a gondosan körültekintő I. Rákóczy György uralkodása rajtuk úgy a hogy segített stb. Más rész-ről a török uralom egyes városainkra nézve bizonyos mérvig nem volt kedvezőtlen, a mint ezt Szeged és Pécs példái bizo-nyítják; olyannyira, hogy Pest vármegyében Kecskemét, Nagy-Kőrös és Cegléd épen ekkor emelkedtek némileg tekintélyes városi helységek jelentőségére.

De mint egyik legszerencsétlenebb körülményt azt kell felemlítenem, hogy — mint fennebb láttuk — ezen egész idő alatt az általános európai conjuncturák sem voltak már arra

valók, hogy városaink azoknak példáján okulhattak, s azoknak — hacsak bármi módon közvetve gyakorolt — befolyásában fennmaradásuknak támaszát birhatták volna. S így csak a XVIII. században állt be ismét kedvezőbb fordulat; úgy hogy városi életünk újabb emelkedését egészben véve, nem régebb városi viszonyaink folytatásának, hanem csak XVIII. és XIX. századi politikai, társadalmi és kulturai fejlődésünk egyik eredményének lehet tekinteni.

S ezekhez kell méltatnunk városaink jogi állásának újabb phasisát is.

Ugyanis a dolog természetében feküdt, hogy a városi életnek ily kedvezőtlen körülményei közt a városok joga sem prosperálhatott többé; főkép miután a törvényhozás negatív álláspontra lépven, egyebet nem tett, mint hogy irányukban csak tilalmakat mondott ki¹⁾; a nélkül hogy joguknak új alkotásáról gondoskodott volna. A városokban pedig már nem volt annyi erő, hogy maguktól, megszorult viszonyaik közt, szükségleteiknek megfelelő új jogot alkothattak volna.

Csak így lehet megmagyarázni a tárnokjog XVII. századi átalakulását, s megérteni azt, hogy miután Zsigmond király II. 1405: 10. t. cz. a királyi jelenlét bíraskodását harmadik folyamodásu bíróképen mint különös kedvezményt engedélyezte volna; már Werbőczy korában, ezen felebbezési rendezés megtartása mellett, néhány város közvetlenül a királyi jelenléti vagyis a személynöki törvényszéknek rendeltetett alá (III: 8. cz. 2. §.); később pedig az ekkép rendszerített u. n. személynöki városok azon kedvezményekből is kizárattak, melyeket a tárnoki jognak említett gyöngye megújítása tartalmazott. De erről is tüzetesen más alkalommal fogok szólni.

A tárnoki jog új, nevezetesen átalakított reproductiója kiindulási pontját veszi Pozsony, Sopron és Nagy-Szombat

¹⁾ P. o. a pozsonyi 1542: 33. t. cz., mely a városokat külső javak további szerzésétől eltiltotta; az 1546: 41., 1608: koron. el. 13., 1609: 44., 1635: 21., 1647: 78. és 79., 1655: 34., 1659: 49. stb. törvényezikéek, melyek a sz. k. városokra nézve folyton folyva új tilalmakat tartalmaznak.

városok azon 1536-ki elhatározásában, mely szerint peres ügyeikre nézve — mivel a tárnoki szék az akkor beállt zavarok miatt a régi módon többé nem tarthatott — maguk közt a kölcsönös felelősséget állapították meg; a mit I. Ferdinánd nemcsak helyeselt és megerősített, hanem 1539. »dominica proxima post festum Beati Jacobi Apostoli« kiadott királyi rendelete által a tárnoki törvényhatóságot is a három város ezen forumára ruházta át, mely a kir. tárnokmester elnöklete alatt tartassék.

Ezen időtől fogva tehát az ujja alakított tárnoki szék a tárnokmester elnöklete alatt úgy a hogy tartatott; már nem Budán, hol azt tartani nem lehetett, hanem Pozsonyban; s oly módon, hogy időnek folytán más városok is ahhoz ismét csatlakoztak.

Különösen érdekes, hogy ezen tárnokszék 1558. november 30-ki ülésében a tárnoki jognak reformja is kezdett tárgyalatni. A tárgyalásoknak eredménye volt az u. n. »*Articuli Juris Tavernicalis, olim post tristem amissae Budae, omniumque antiquissimorum Juris Tavernicalis monumentorum cladem recollecti,*« melyeket Rudolf király Prágában 1602. augusztus 20-kán ünnepélyesen megerősített. S ezen ujabb tárnoki jog nevezetes felvilágosítást nyer a tárnoki székeknek 1559. gróf Zrinyi Miklós akkori fő tárnokmesternek elnöklete alatt megkezdett, s azóta folytatólag vezetett jegyzőkönyve által is.

Messze vezetne, ha városjogunknak ezen utolsó stadiumát itt részletesen akarnám megismertetni. Szabadjon tehát csak röviden megjegyezni, hogy az annak alapján 1848-ig folytatott tárnoki jogszolgáltatás akkori jogrendszerünknek egyik igen érdekes része volt ugyan; hogy azonban sem magasabb feladatának, sem korunk a városjogokra vonatkozó kívánalmainak már nem volt képes megfelelni. Azért 1848. után gyakorlatilag megszűnt, s az 1861-ki országbírói értekezlet által nem volt többé visszaállítva.

A tárnoki czikkek mellett a felső-magyarországi városok jogi feljegyzése is felemlítendő. Mert miután ezek, többszöri félbeszakítás után, a XVII. századnak közepe után ismét rendesen a tárnokszékben részt kezdtek venni, saját

maguk számára az 1649: koron. ut. 15. tcz. alapul vétele mellett, — mely szerint »*Liberæ ac Regiæ Civitates in legitimis suis privilegiis et consuetudinibus, in quantum legibus et constitutionibus, Regni et nobilium prærogativis non præiudicant*«, conserváltattak — jogukat újból szerkesztették, mely »*Jus Civile, sive statuta, privilegia, prærogativæque ac consuetudines municipales Regiarum ac Liberarum Incliti Regni Civitatum, oppidorum ac locorum privilegiatorum jus gladii habentium, et se his conformantium*« magyar és német fordítással együtt is, külön külön 1700., 1701. és 1702. Bártfán kinyomatott, s — mint látszik — azon vidékeken nagy gyakorlati tekintélyvel bírt.

* * *

Hátra van még, hogy a magyarországi városokra vonatkozó újabb jogreformokat is röviden felemlítsem.

Ezeknek alapjául szolgál az 1870: 42. t cz., mely néhány más, a városok jogi állását tárgyzó újabb törvény (névsz. az 1868: 56.) által kiegészítve, hazai városaink szervezését és jogát korunk színvonalára emelni, az első lépést tette.

A városi szervezés kérdése sajátságos természeténél fogva közjogi, és szorosabban véve államközigazgatási kérdés, mely a városok községi állásának szempontjából igen fontos ugyan, de a tulajdonképi jog tekintetében már nem bír annyi elentőséggel, mint azon időben, melyben az egyes polgárok személyes és vagyoni állapotának jogi rendezése is a városok szervezésében gyökerezett.

Sokkal fontosabb itt a jogi szempont. De mivel erre nézve is újabb törvényhozásunk még nem nyújt bővebben kifejtett rendezést, elég legyen itt két általános megjegyzésre szorítkoznom:

1) Miután valamennyi honlakosoknak a törvény előtti egyenlősége újabb magánjogunknak már fő alapelve lett; s ennek értelmében mind az anyagi magánjognak azon sok különfelesége, mely 1848. előtt városainkban találtatott, mind a jogszolgáltatás városi sajátságai már teljesen mellőzvék, s királyi bíróságok mindenütt, városokban szintűgy, mint azokon kívül, egyforma és általános törvénykezési illetékességgel

felruháztattak: a városok kebelében is most már az országos jog feltétlenül és rendszeren alkalmazandó.

2) Mindamellettt itt az 1870: 42. törvényczikk 2. §-a is fontos, mely városaink számára az önkormányzati jogot akkép biztosítja, hogy minden egyes város saját belügyeiben önállólag intézkedhetik, és szabályrendeleteket vagyis statutumokat alkothat. E mellett ugyanazon törvény 1. §-a által Budapest főváros számára oly különös szabályok megállapítása van fenntartva, melyek nagyvárosi minősége által indokoltatnak. Ilyen szabályok már az 1868. 56. czikkben foglaltatnak, melyek tartalma világosan bizonyítja, hogy fő fontosságú magánjogi kérdések is itt szóba jönnek. Az így jelzett különös szabályok és városi statutumokban fekszik városaink jövődöbéli particuláris jogának súlypontja.

V.

S ha most eddigi fejtegetésemnek tartalmát még egyszer röviden áttekintem, eredményeit a következőkben foglalhatom össze:

1) A városok és városi élet virágzásának kora Európában tulajdonkép csak a XIII. századdal kezdődik. Voltak ugyan egyes országok, a hol már ezen idő előtt is előkelő városok léteztek és a társadalmi kultúra oly fejlettsége találtatott, mely a városi életnek bizonyos emelkedettségét feltételezi, névszerint Olaszország és Franciaországnak déli részei. De általán véve a XIII. század előtti idő nem felelt meg azon kívánalmaknak, melyek szükségesek arra, hogy a városok a nemzetek és államok felvirágzásának alapjai legyenek. Jogtörténeti tekintetben is a városok csak a XIII. század óta nevezetese, s ezen idővel kezdődik a városjogok jelentősége is.

2) Ezen időben, névszerint IV. Béla uralkodásától fogva, Magyarországon is a városok kezdenek az államlétnek jelentékeny tényezői lenni, tulajdonképi felvirágzásuk azonban csak az Anjou királyok és Zsigmond király korába esik.

3) Ez egyszersmind a magyar városjogok virágzó kora is; úgy hogy más országok városjogaival szemben a magyar-

országaiak sajátos jellemmel bírnak, melyet nemzetinek lehet nevezni.

4) A magyarországi városjogok ezen kedvező korának két időszakát kell megkülönböztetni, melyeknek elválasztási pontját Zsigmond uralkodásában találjuk. Az első időszakban a városjogok bizonyos filiatíói combinatio szerint több rendszert képeztek, melyeneket a mai jogtudomány a városjogok családjainak szokott nevezni. A másodikban a városjogainkban meglévő egységes alapmomentum uralomra emelkedik; a minnek eredménye egy egységes és országos jog keletkezése, mely tárnoki jog, *Jus Tavernicale* nevezete alatt ismeretes.

5) II. Ulászló király korától fogva, valamint városaink előbbi jelentősége, úgy a tárnoki jog tekintélye és érvénye is, kedvezőtlen körülmények közt folytonos hanyatlásnak indult. Werbőczy hármaskönyve a városjogok előbbi jelentőségének csak gyöngye képét nyújtja már; a XVI. századnak vége pedig csak romjait képes felmutatni.

6) Ujabb időben a magyarországi városjogok restaurációjának kettős irányban volt helye. A nyugati városok (Pozsony, Sopron, Nagy-Szombat) még a XVII. század kezdetén a tárnoki jognak egy kivonatos új redactióját készítették, melyet Rudolf király megerősített, s mely tárnoki jogcikknek (*articuli Juris Tavernicalis*) nevezete alatt 1848-ig állt fenn. Más részről a felsőmagyarországi városok (Kassa, Eperjes, Bártfa) egy másik opust használtak, mely a XVIII. század kezdetén Bártfán sajtó útján közzététetett. Minthogy pedig lényeges különbség a kettő közt nem volt, az előbbi pedig királyi megerősítéssel volt sanctionálva, és a tárnokszéken használtatott; az utóbbinak gyakorlati alkalmaztatása idő folytán megszűnt. Erdélyben a szász nemzetnek 1583-iki statutumai nemcsak a szászok közt, kiknek városai a *fundus Regius* külső területén is kezelték a jogszolgáltatást; hanem a *fundus Regiuson* kívül is, névszerint Kolozsvárott és Régenben is képezték a fennálló városjognak alapját.

7) Magyarországnak épen említett városjoga a XVI. és XVII. századokban úgy a hogy megfeleltek azon színvonalnak, melyen nemcsak hazánkban, hanem egész Európában is akkor a jogtudomány állt, s mely szerint különösen a német

birodalom városaiban is egyes városjogok birtak érvénnyel. De már Mária Terézia és II. József korában közvetlen és feltétlen alkalmaztatása valóságos anachronismus lett volna; s azért más úton módon kellett hiányain segítni, a mi számos alkalmi királyi rendeletek által történt. Az 1861-ki országbírói értekezés a tárnoki törvényhatóságot nem állította vissza, s ehhez képest a tárnoki jogot mint ilyet végkép mellőzte.

8) Jogi reformjaink jelen stadiumában azon tekintetből kell kiindulnunk, hogy előbbi városjogainkkal határozottan és mindenkép már szakítottunk. Jövendőbeli városi rendtartásunk alapját az 1870: 42. t. cz. fogja képezni; a városokban fennálló magánjog pedig az országos jog lesz, azon helybeli módosításokkal és megszorításokkal, melyeket a fennforgó szükségletekhez képest particuláris statutumok fognak elrendelni.

FÜGGELÉK.

Néhány szó a régi selmeczi város- és bányajogról.

Selmeczbánya régi város- és bányajogát teljes szövege szerint először én tettem közzé, mint 1839-iki tudományos utazásom egyik eredményét, az akkor Bécsben megjelent: »Jahrbücher der Literatur« CIV. kötetében 1843. az »Anzeigebblatt« 1—12. lapjain. (Az általam kiadott Árpádkori új Okmánytár III. kötetében azt 1862. újból közöltem a 206. 228. ll.) Előbb a közönség csak az ottani régi bányajog néhány töredékeit ismerte, melyek Wagnern Tamás »Corpus Juris Metallici recentissimi et antiquioris«-ában sok hibával kiadvák. (Lipcse, 1791. 165. l.)

Ezen közzétételem nálunk méltatás nélkül maradt. Egyetlen viszhangja volt, hogy Kachelmann János, midőn »Geschichte der Ungarischen Bergstädte« című munkáját (1855.) kiadta, a selmeczi régi város- és bányajogot is, nem az eredeti, hanem újabb írásmódot használva a II. kötetben lenyomatta (177—192. ll.). Toldy Ferencz is Selmecz város törvénykönyvét vette tudomásul. (A magyar nemzeti irodalom története. I. köt. Pest, 1851. 143. l.)

Szerencsésebb voltam a német közönségnél. Itt ugyanis már dr. Meynert Hermann az ausztriai birodalom történetéről egy terjedelmes munkát készítvén, ennek IV. kötetében (1845. 250—256. ll.) Selmecz régi városjogát részletesen fejtegette. Még nagyobb figyelemben részesítette mindazáltal közzétételemet a német jogtudományi irodalom. Már Rössler Emil, midőn 1846. jogtörténeti előadásait a bécsi egyetemen

kezde, vonatkozott a selmeczi városjogra is, melyet azonban a morvaországi iglai városjoggal való hasonlatosságánál fogva az utóbbi fiókjogának állított; s minthogy az iglai jogot a német városjogok franconiai családjához számította, (*Die Stadtrechte von Brünn aus dem XIII. und XIV. Jahrhundert. Prag, 1852. XXIV. l.*); ehhez képest bánt el a selmeczbányai joggal is. Ezen felfogás ellen én már 22 évvel ezelőtt felszólaltam (*Wenzel Gusztáv, Handbuch des allg. österr. Bergrechts. Bécs, 1855. 73. l.*) Ujabb időben a selmeczi város- és bányajog méltatása a német jogtudományi irodalomban már meghonosult, (P. o. Bischoff Ferdinánd, *Oesterr. Stadtrechte und Privilegien. Bécs, 1857. 139. l. stb.*) csakhogy rendszerint azon momentumokat tekinteten kívül szokták hagyni, melyek annak magyarországi eredetét bizonyítják, melyek tehát reánk nézve a legfontosabbak, s melyeket Németországnak egyik legelőkelőbb bányajogásza Karsten Károly már 1844. a bányajogra nézve határozottan felismert. (*Über den Ursprung des Bergregals in Deutschland. Berlin, 1844. 12. l.*)

Figyelmünket különösen megérdemli Tomaschek J. A. bécsi jogtanár, ki két munkájában: »*Deutsches Recht in Oesterreich im XIII. Jahrhundert*« (Bécs, 1859.) és »*Der Oberhof Iglau in Mähren und seine Schöffensprüche aus dem XIII. und XIV. Jahrhundert.*« (Innsbruck, 1868.), a selmeczi jogot is vizsgálódásai tárgyává tévén, azt történelmi önállóságából teljesen kivetköztetni igyekszik; legujabb munkájában »*Die Rechte und Freiheiten der Stadt Wien*« (a »*Geschichtsquellen der Stadt Wien*« című gyűjteményes munka I. részének I. köt. Bécs, 1877. VII. l.) azt úgy tüntetvén fel, mintha még Bécs város régi jogfejlődésével is organikus összefüggésben állna, s a szepesi szászok jogával együtt, annak Magyarországra való hatását és elterjedését közvetítette volna.

Nem lehet itt feladatomban, Tomaschek úr nézeteinek tüzetes megczáfolásába bocsátkoznom. Különben is ellentétes nézetemet már több alkalommal kinyilatkoztattam, hogy t. i. nem a selmeczi jog az iglauinak, hanem az iglai jog a selmeczinek fiókjoga. Szabadjon mindazáltal Tomaschek egészen

alaptalan hypothesisére nézve a következő megjegyzéseket tennem:

1) Tomaschek ur nem bír kellő tájékozottsággal Magyarország jogtörténetében; s névszerint sem a városi élet keletkezésére, sem a magyar okmánytanra nézve az egyetlen helyes álláspontra emelkedni nem volt képes.

2) Ennek folytán a selmeczi város- és bányajogot is sem szellemére, sem horderejére nézve nem érti; a mi különösen áll IV. Béla királynak a magyarországi bányászok számára kiadott privilegiumáról, melynek eredeti szövegét ugyan nem ismerjük, de melynek kivonatát német fordításban a selmeczi jog tartalmazza. Ez tökéletesen reproducálja a magyarországi okmányi stílnak eléggé ismeretes sajátosságait, úgy hogy annak egybevetése II. Venczel cseh király és Przemisló morvai őrgriófnak az iglauiak számára adott privilegiumával, azoknak nem állítólagos azonosságát, (Deutsch. Recht 304. és 344. ll.) hanem különbségét bizonyítja.

3) A mennyiben Tomaschek úr az iglaui városi jognak az ottani levéltárban lévő két régi példányát az A. és B. betűk jelzése szerint különbözteti meg, azután pedig a selmeczi jogot kizárólag csak a B. alatti példánnyal hasonlítja össze, eljárása teljesen indokolatlan, s a legelfogultabb önkénynek nyilatkoztatása.

4) A mennyiben a selmeczi jog német, az iglaui jog pedig latin nyelven van szerkesztve, Tomaschek úr maga a selmeczinek elsőbbségére nézve egy hatalmas érvet szolgáltat, midőn egy régi iglaui jegyzőkönyvből ezen szavakat közli: »Vnd sind die vrtail czw dewcz gesryben, wanne vil besundere wort czw perkwerch gehoren, der man nicht gar aigentlich czu latein mak genennen. Doch wann man her in latein gescriben, so hat man hinwider in latein geantwurt.« (Der Oberhof stb. 43. l.) Az iglauiak tehát maguk általános elvképen mondják ki, hogy jogi és kiválólag bányászati ügyeikre nézve a latin fogalmazványok a németekkel szemben csak másodlagos jelentőséggel bírnak; a mit én itt statútumaikra és városjogukra is csak egyszerűen alkalmaztatok.

5) Ha tehát Tomaschek úr a selmeczi jogra vonatkozólag így szól: Es erscheint als eine reine Übersetzung der (Iglauer) Urkund. B mit einigen wenigen Aenderungen und Zusätzen, und vielen Auslassungen« (Deutsches Recht, 98. l.); én ezen tételt megfordítom, s az iglauri jogot a selmeczi fordításának állítom.

Ezen tételnek Magyarország jogtörténete szempontjából nagy fontosságot tulajdonítok; részletes és tüzetes bizonyítását azonban más alkalomra fennartom magamnak.
